

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Шиигилел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 6
(17968)

2011 чылдың
январь 20,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

Тыва Республиканың Чазаанда

СЕНАТОР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Январь 18-те Тыва Республика-ның Чазааның хуралы болган. Аңаа Р-ниң Чазак кежигүннеринден чыда, Тыва Республиканың Дээди Хуралының удуртукчулары аза киришкен. Ажылчын хурал-ың эгелээринин мурнунда Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол сөс ап чүве чугаа-аш, сентябрь 17-де болуп эрткен Р-ниң Дээди Хуралының бирги ыжынын сессиязынга Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының кежигүнүн соңгаанын аза катап өөрүшкү-биле сагынды-ып чугаалаан. Ол дээрже Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутады, төп елевидениениң алдар-сураглыг Кижиги болгаш хоойлу» дамчыдыл-азының башкарыкчызы, тележур-алист Алексей Викторович Пима-нов-тур. Депутаттар бо удаада аза бир демниин көргүскен. онгуур бадылаашкына киришкен 1 депутат Алексей Пимановту се-натор кылдыр бир үн-биле бады-аан. Ынчангаш Тываның келир еде хөгжүлдө-сайзыралы дээш үнүн-даңның деңге хөй айтырыг-арны шийтирлежип турар Дээди уралга өөрүп четтиргенин Чазак даргазы илереткеш, чаа соңгут-урган сенаторнун дугайында база ылыг сөстөрүн чугаалап, улуг жылдарны кады кылырынга дегелин илеретпишаан, Тываның урнунда туруп турар чугула, үрген шийтирлээр айтырылгарга октааган.

— Чажырып канчаар, Алексей икторович, бистин регион Россия Федерациязында хөгжүлдөзүнүн алазы-биле элээн чыдып калган регион болуп турар. Ону чөптүг ылдаганнар-биле база тайыл-ырлап болур: ырак-узакта тура-ывыс, электри энергиязының че-ишпези, орук ажил-агыында эргедээшкннер, социал ханды-

рылгада дээш, өске-даа. Ол бүгүнү шийтирлээр хемчеглерни ап чору-дуп турар бис — дээш, ол чамдык ажилдарга тодаргайы-биле док-тааган. Чижээлээрже, Тыва Респу-бликаның чаа тургустунган Чазаа үр чылдарда туруп келген аэропорт тудуунга хамаарыштыр айтырыгны шийтирлеп шыдаанын айыткан. Оон ээлери турган кижилер аэро-портту өскээр садарының кырында келген турда, саң-хөө айтырыын шийтирлеп тургаш, ТР-ниң Чазаа садып ап шыдапкан. Чүге дизе Тываның келир үезинде хөгжүлдө-зинге, хөй инвестициялар элзедип алырынга, хөй туристерниң со-нуургалын чедип алырынга агаар харылзаазы — чугула айтырыг-ларның бирээзи. Ынчангаш агаар харылзаазын орулгалыг болду-рары-биле ол бүдүрүлгени күрү-ненин кылдыр шилчидер деп турар. Транспорт харылзаазының

сайыды О.С. Саая, оон оралак-чызы И.Ю. Грейсеров, Чазак Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргит бо талазы-биле Мос-квада чогуур даргалар, ведом-стволар-биле ажилдап турарын Шолбан Валерьевич демдеглээн. Оон аңгыда шийтирлээр ужурулг база бир чугула айтырыг — Абакан—Шагаан—Арыг—Ча-даана—Хандагайты—Боршор авто-орукту федералдыг уткалыг болдурарын чедип алыры. Бо талазы-биле болдунар-ла дузаны сенатордан Ш.В.Кара-оол дилээн. Чоокта чаа Тывага РФ-тиң Прези-дентизинин Сибирь федералдыг округта Бүрүн эргелиг төлээзи В.А. Толоконский кээп чорда, Тываның хөгжүлдөзүнге эң-не чугула айтырыг электри энергиязының чедишпези дээрзин чугаалажып, оон база дузаны ТР-ниң Чазаа дилээн. Кызылдың ЧЭТ-ти эде

тургузары чугула деп ол түннээн. Тывада чаш уруглар эң хөй тө-рүттүнүп турар, ынчангаш перина-талдыг төптүн тудуун эгелээш, уламчылап турар. «Кадык камга-лал системазын модернизастаары» федералдыг төлөвилелге үндези-леп, перинаталдыг төптүн тудуун долзуу-биле доозарынга, ам-даа 241 миллион рубль херек болуп турар. 172 миллион рубль шингээ-дип алдыган. А нитизи-биле аңаа 412 миллион рубль херек болуп турар. Бистин кожоларывыста ындыг төптү 3 млрд. рубль-биле тудуп турда, биске 400 ажыг миллионну үндүрүп бериптеринге идегел бар, ынчангаш аңаа база сенаторнун дуза-деткимчези херек. Оон аңгыда база бир тудуг 1990 чылда эгелээш, 1993 чылда хаг-дынган олчаан туруп берген. Ол дээрже терапия төвү болуп турарын демдеглээш, Ш.В. Кара-оол кадык

камгалалын модернизастаары бүгү Россияның мурнунда туруп турар улуг айтырыгларның бирээзи бол-ганда, ону сенаторуус шийтирле-жип бээринге идегелин илереткен.

Сенатор Алексей Пиманов ха-рыы сөс алгаш, аңаа көргүскен идегел, бүзүрел дээш өөрүп чет-тиргенин илереткен.

— Бо үелерниң дургузунда ажилды канчаар организаста-экил деп байгы-ла бодалым-на бо. Ынчалза-даа Чазак-биле эгин кожа ажилдап келген дуржугам, сайыттар болгаш улуг удуртук-чулар-биле чоок таныш болганым-да, олар-биле доктаамал кады ажилдап келген дуржугам сена-торнун ажил-чорудулгазынга улуг дуза болур дээрзинге бүзүрелдиг мен. Оон аңгыда «Кижиги болгаш хоойлу» дамчыдылгандан он-он чылда алган дуржугам улуг. Бо дамчыдылганы күштүг меңги баштыг тайгага демейлеп болур. Хөй акша-түннү чыып шыдаан. Ону чогумчалыг, чугула төлөвилел-держе кириер апаар. Ынчалза-даа таптыг ажилдап кылдыган төлө-вилелдер ховар боор-дур. Бир дугаарында боттуг идея — төлө-вилел тургузары чугула. Ону ыяк санап-түннөп, ажилдап кылып алыры чугула. Ийи дугаарында, хамык «аарышкылыг» черлерни айтып кылыр. Документилерни кончук шын ажилдап кылыр херек.

Маңаа Шолбан Валерьевич дыка шын чугаалады. Хамык ажил-ды маңаа эгелеп, төндүр ыяк ажилдап алгаш, ынчан тудуп кирер апаар. Федералдыг деңгелге арга-сүмө кадар кижилер черле тыпты бээр. Ынчангаш бо аайы-биле кады демниг ажилдаалынар.

Светлана БАЛЧЫР.
Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
чуруктары.

Парлалга конференциясы

«ТЫВАНЫ БИЛИР, СОНУУРГААР ЧОРДУМ»

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутады, тележурналист Алексей Пимановту Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиннн кежигүнү кылдыр соңгаан соонда, Тываның МИЧ ажилдакчылары оон-биле ужуражып чугаалашкан.

— Алексей Викторович, Тываның парламентизинден сенатор кылдыр соңгуттурган болганарда, Федерация Чөвүлелинне Тываның эрге-ажыын индыг хевирлиг камгалаар илер?

— Кандыг-даа ажил-херекти, у канчаар организастап, тургу-п алырындан кончук хамааржыр бодаар мен. Тывада нарын, шийтирлеттинмейн турар айты-ыглар хөй. Ынчангаш сенатор ге-хүлээлгемни ажыглап, рес-публиканың эрге-ажыын федерал-

дыг деңгелге тургузуп, моон-даа соңгаар оон сайзырал-хөгжүлдө-зи дээш кызып ажилдаарын хүлээнип тур мен.

— Оон мурнунда хоойлужу-дуга органындан соңгуттурган сенаторну Тыва-биле быжыг харылзаа тутпайн турган деп болур, бо талазы-биле чүнү чугаалап болур силер?

— Тыва — онзагай оран. Агаар-бойдузу-даа меңээ кончук таар-жыр болгаш, чону эвилең-ээлдек, хүндүлээчел. Өске кижиги дугайын-да чугаалап шыдаас мен. Бодум

хуумда, маңаа аңгы-аңгы айтырыг-лар-биле келген чонну хүлээп алыр өрээлдерниң ажылын эки органи-застап, дузалакчыларымның дуза-зы-биле сырый харылзаалыг ажилдаар бис. Улуг-ла дизе, 4 ай болгаш-ла, республикага кээп турар мен. Мээң канчаар ажил-даарым чонга көстү бээр боор, олар оон-биле мээң ажил-чору-дугамны үнелеп түннээр. Чугаалап каар чүүлүм болза, республиканың ажил-агыына, нарын айтырыглар-ына дуза кадып, тодаргай үлү-хуумну кирип шыдаар болур ужурулг мен, а бир эвес-дагдынган хүлээлгем күүседип шыдаас болзумза, ол эрге-хүлээлгеден ойталаарымны сагындырып тур мен.

— Ажилдаан акша-шалыңы-нарны Кызыл хоорайның бичии уруглар эмнелгезинге ачы-дуза көргүзери-биле дамчыткан

болгай силер.

— Ийе. Бичии уруглар эмнел-гезинден хеп чуур машина садып алыры-биле дуза көргүзөр дуга-йында дилег келген чүве. Ажы-төл-чуртувустун келир үези. Оларга бичии-даа болза дузалап шыдаар болганымга өөрүүр-дүр мен. Бедик эрге-хүлээлгеден аңгыда, тележурналист бооп ам-даа ажилдап турар болгай мен. Дамчыдылга башкарыкчызы дээш шалыңым, гонорарым, ол ышкаш Федерациядан күрүнениң төлөп бээр акша-шалыңын Тываже чору-дар мен. Маңаа ачы-дуза көргүзөр фонд тургузар деп бодап турар бис. Моон-даа ыңай республикага хамаарыштыр планнап турар ажил-херекти кыска үениң иштин-де чугаалаары болдунмас. Чоорту ажилдың түңнелдери көстү бээр дээрзинге идегээр мен.

— Тываже ажилдап кээриниң

мурнунда, бистин республиканы билир турган силер бе?

— Канчап билбес боор, билир турган мен. Чүге дээрже силерниң чаңгыс чер-чурттуунар Сергей Шойгу-биле база Тыва дугайында үргүлчү чугаалажып, оон хөй-ле солун чүүлдерни билип алган мен. Оон аңгыда журналист кижиги Россияның регионнарында чүү болуп турарын, байдал кандыгыл дээрзин нийтизи-биле билген турар ужу-руг. Чиңгис-Хаанның төөгүзү си-лерниң черлеринер-биле харыл-заалыг болгай. Тыва чонун, тыва бижиктин канчап тыттып келгени дээн ышкаш Тываның төөгүзүн, оон баштайгы болуушкуннарын оон мурнунда-ла улуг сонугал-биле дыңнаан мен.

— Амыдырал-чуртталгаңарга, ажил-херээңерге чедишкннер-ни күзедивис.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Эрткен чылдың сөөлгү айының дургузунда «Тываэнерго» ААН-ның удуртукчулары база ТР-нің Улетпур болгаш энергетика яамызының төлээлери республиканың кожууннарынче үнүүшкүннерни кылган. Оларның кол сорулгазы — республикада электри энергиязының ажыглалы дээш чыгып келген өрелерге хамаарыштыр тургустунуп келген берге байдалдан уштунар арганы чурттакчы чон, электри энергиязының хереглекчилери-биле кады чугаалажылгалар эрттирериниң дузазы-биле тывары.

Рейдилер үезинде Чеди-Хөл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Танды, Тес-Хем болгаш Эрзин кожууннарда барган. Чурттакчылыг черлерге «Тываэнерго» ААН-ның удуртукчу директору Вадим Пешкуров, ачы-дуза чедирериниң болгаш ону сайзырадырының талазы-биле чингине директорнуң оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Евгений Третьяков, ТР-нің улетпур болгаш энергетика сайы-дының оралакчызы Роман Кажин-оол олар тус чериниң чагырга черлериниң удуртулгалары, бюджет организацияларының төлээлери болгаш чурттакчылары-биле чыыштарны эрттирген.

Республиканың шупту электри хереглекчилериниң ниити өрөзи 198 млн. ажыг рубль, оон иштинде чүгле Ак-Довурак хоорайның чурттакчы чону — 14 млн. рубль, а Барыын-Хемчик кожуун — 10 млн. ажыг рубль өрелиг болуп турар. Энергетиктер-биле ужуражылгага Ак-Довурак хоорайның удуртулгалары, Барыын-Хемчик кожууннуң сумуларының баштыңнарындан аңгыда, чурттакчы чон база киришкен. Чугула бо айтырыгны шийитпирлээрде, ийи таланың сонуургалдыын ол херечилеп турар.

Чеди-Хөл кожууннуң төвү Хову-Аксы суурга рейд чорудукчулары декабрь 16-да четкеннер. Ында байдал база дээрдедес. Электри энергиязы дээш өрөнің ниити түнү — 56 млн. рубль. Оон хөй кезини —

Хову-Аксы суурнуң чылыдылга төвүнүн өрөзи. Ук чылыдылга чериниң бүдүрүп турар чылынының ажыктыг кезээ чүгле 28 хууну тургузуп турар, а арткан чылыг халас барып турарындан улуг когаралга чедирип турар. Бүдүрүлгениң орулга чок болуп турары-биле республиканың удуртулгалары 2011-2012 чылдарда оон орунга биче хевирлиг чылыдылга төвүн тутар деп планнап турар. Кожууннуң чагырга чериниң даргазы болгаш оон чуртталга хандырылга талазы-биле оралакчызының күжениш-киннериниң ачызында кожууннуң бюджет организациялары электри энергиязы дээш өрелерин чылы-чылы-биле чыгбайн, эвээш-биче-даа болза төлөп ап турарлар. Ол ажылды «Тываэнерго» удуртулгалары эки деп үнөлүүн база ол ышкыш Хову-Аксы суурда чурттакчы чоннуң коммунал ачы-дуза дээш төлөвирлерин хүлээп ап турар санажылга төвү — чурттакчы чонга таарымчалыг байдалды тургузуп турар дээрзин демдеглээн. 2010 чылдың ноябрь айның көргүзүлгери-биле ук кожуунда электри энергия дээш өрелериниң түнү элээн кызырылганын демдеглевес аргажок.

Чөөн-Хемчик кожууннуң чагырга даргазы Анатолий Түлүш биле «Тываэнерго» удуртулгалары ук кожуунда электри энергиязын хоойлуга удур оорлап ажыглаар айтырыгга хамаарыштыр

онза доктааганнар. Кожуунда шупту шингээдип турар электри энергиязының 40 хуузу оор езу-биле ажыглап турары дүвүрөнчиг байдалды тургузуп турар. Эрткен чылдың дургузунда ук хоойлуга удур чорук дээш 10 ажыг хамааты РФ-тин Кеземче кодекзининиң 165 чүүлүнде (оорлааны) көрдүнгени кеземче херээнге онаажып, хосталгазын казыткан дээрзин сагындырып каары артык эвес. Чадаананың одалга чери «Чадаана» МУБ-туң электри энергиязы дээш өрөзи декабрь 1-ниң байдалы-биле алырга, 800 ажыг муң рубльди тургузуп турар. Ук өрө-шире бүдүрүлгениң ачы-дузазын шингээдип турар хереглекчилериниң коммунал ачы-дуза дээш үе-шаанда төлөвир турарындан үнүп турары билдинген. Хамык чүүлдүн ужуру база-ла ак сеткилдиг эвес хереглекчилериниң уржуундан болуп турар.

Чүүлдеш байдал Танды кожууннуң Бай-Хаак суурда чурттакчы чонну суг-биле хандырып турар «Каптаж» КХН-де тургустунуп турар. Ук ниитилелдин чырык дээш өрөзи 500 муң рубль чедип турар дээрзин Тандыга болган энергетиктер-биле ужуражылгага дыңнаткан. Бо удаада энергетиктерниң организацияны хуралына «МРСК-Сибирь» ААН-ның чингине директорунуң айыыл чок чорук талазы-биле оралакчызы Николай Архипов база киришкен. Тывада тургустунуп турар берге байдалды херек кырында өөренип көөр болгаш, ону чайладырынга чогумчалыг шийитпирлер хүлээп алыры-биле ол республикага чедип келген турган. Танды кожууннуң чурттакчы чоннуң чырык дээш ниити

өрөзи 7 млн., а организациялар, юридиктиг черлериниң 700 муң ажыг рубль болуп турар. Эң-не хөй өрелиг чурттакчылыг черлер — Балгазын болгаш Дүрген суурлар. Шингээткен чырыгы дээш кара туразы-биле төлөвир турар хамаатыларга хамаарыштыр административтиг кеземче херээн оттурар болгаш суд шийитпир езугаар олар өрөзүн боттарының өнчү-хөрөңгизи-биле-даа болза, дуглаар ужурга таваржыр дээрзин энергетиктер сагындырган. Юридиктиг черлерге хамаарыштыр база ындыг. Танды — энергетиктер-биле кады ажылдажылганы чорудуп база чурттакчы чондан коммунал ачы-дуза төлөвирлерин чыырының талазы-биле үрө-түннелдиг ажылдап турар эвээш санныг кожууннарның бирээзи.

Сөөлгү ээлчегде энергетиктер Тес-Хем биле Эрзин кожууннарда четкеннер. Самагалдай болгаш Эрзин суурларга болган ужуражылгаларга кожуун удуртулгалары болгаш бюджет организацияларының төлээлери, сайгарлыкчылар электри хандырылганын хамаарышкан, оларны дүвүредип турар айтырыгларны салганнар. Ужуражылгалар элээн дүшкүрлүг байдалга эрткен-даа бол, оларның түннелинде билдинмейн турган айтырыгларны сайгарып көргөн болгаш оларны шийитпирлээриниң аргаларын чугаалашкан. Хуралдарның түннелинде энергетиктер электри хандырылганын шынары, электри четкилериниң чаарылгазының айтырыглары чүгүл электри хандырылга бүдүрүлгезиниң ажылындан эвес, а ону шингээдип турар хереглекчилериниң

хамааты харысалгазында чугула хамааржыр дээрзин лап демдеглээн. Электри ээзи дээш чыгып келген өрө иштинде республиканың ам электри хандырылга адыры хуу элөп-эргижирей берген херекселдерин септээринг шуут-ла солуурунга көр, акшалар база кирип турар!

Амгы соок кыштын үн электри энергиязының док шингээдигезиниң айыыл чоруу — амыдырал хандырының кол магадылалы. Тургукелген нарын байдалды даалап, сөөлгү үеде «Тыва» чыл-чылы-биле кара туразы төлөвир турар хереглекчи хамаарыштыр хоойлуда көр — электри чырыын ажыг казып, үзе кезериниң хемчээл алыр ужурга таваржып!

Электри энергиязы дээш келген миллион-миллион түнүг өрелер, ону хоойлуг оорлап ажыглаары — республиканың чурттакчы чонунуң чоруун, хүн бүрүдө амыды үзе кирип, үрөп кааптып болу айыыл-дыр. Ону хереглекчи бүрүзү эки угаап билип, э энергиязы дээш төлөвир турар биле бүдүн республиканың дыралынга айыыл-халап чед болур мен дээрзин медереп ужурулуг. Ынчангаш херечилерни бо чылды «арыгдан» — өрелерин үзе төлээр эгелеп алырынче кыйгыра бис.

Аяна БИЧЕ-О

«Тываэнерго» ААН-ның лалга албанының матери-рындан белеткээн.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ 2011 чылда Шагааны байырлаар хүннүн дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 103 чүүлүнүн 24 пунктунга болгаш Тыва Республиканың 1999 чылдың февраль 12-де «Тыва Республиканың байырлал хүннериниң дугайында» №143 Хоойлузунга үндезилеп, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Чөөн чүктүн календарында дүүштүр 2011 чылда Тыва Республикага чоннуң Шагаа байырлалының хүнүн февраль 3-те кылдыр доктаадып тургузар болгаш, ол хүннү байырлалдың дыштаныр хүнү кылдыр санаар.

2. Тыва Республиканың 1999 чылдың февраль 12-де «Тыва Республиканың байырлал хүннериниң дугайында» №143 Хоойлузунун 1 чүүлүгө үндезилеп, 2011 чылдың январь 29-түн дыштаныр суббота хүнүн 2011 чылдың февраль 4-че, пятницаже, шилчидер.

3. Бо доктаалды республиканың массалыг информация чеп-сектеринге парлаар.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К. ДАВАА.

Кызыл хоорай

2011 чылдың январь 17

№395 ДХ-1

КӨДЭЭ ЧЕРЛЕРДЕН СПОРТЧУЛАР ШЫЛГАРААН

Кикбоксингниниң фулл-контакт хевиринге Кеземче херээн күүседир федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелин саңналы дээш ажык чемпионат чоокта чаа Кызылда «Сүбедей» спорткомплекске болуп эрткен.

Бо маргылдааны бек деңгелге организастаарына Тыва Республиканың Кикбоксинг федерациязы (президентизи В.М.Бартына-Сады), Аныяктар болгаш спорт яамызы (сайыды У.С.Ондар) база иденкейлиг киришкен.

Аңаа 1992 чылда төрүттүнген оолдар болгаш оон улуг назылыг спортчулар 7 аңгы деңзиге база 1993-1994 чылдарда төрүттүнген элээди оолдар 11 аңгы деңзиге күжүн шенешкеннер. Маргылдаага ниитизи-биле 91 спортчу киришкен.

Ринг кырынга ужуражылгалар мурнунда чылдарда ышкыш, кончуг чидиг байдалдарга эрткен. Чүге дизе, бистин республикада чуртта хамаанчок, делегейде ады-сывы билдингир апарган кикбоксерлар эндерик. Оларның аразында амгы үеде делегей чемпионнары безин бар.

Үш хүн иштинде уламчылаан маргылдааның түннелинде, 1992 чылда төрүттүнген оолдар база оон улуг назылыг спортчулар аразында Чыраа-Бажындан Айдыс Салчак (51 кг.), Ак-Довурактан Сергей Ортыгашев (54 кг.), Владислав Ортыгашев (60 кг.), дээди спортчу мергежилдин республика

школазындан (ДСМШ) Эдуард Салчак (57 кг.), Мөңгүн-Тайгадан Чаяан Хактыг-оол (63,5 кг.), суд приставтарындан Чингиз Хуурак (67 кг.), Мерген Монгуш (81 кг.), ДСМШ-тен Александр Сат (71 кг.), Айдын Монгуш (75 кг.), ТР-нің ИХЯ-дан Родион Хертек (91 кг.) олар ажык маргылдааның чемпионнары болганнар.

16-17 харлыг оолдар аразында боттарының деңзилеринге республиканың уругларның болгаш элээдилериниң спорт школазының кижизиттирикчилери Чаяан Балган (51 кг.), Эртине Монгуш (54 кг.), Владислав Бартына-Сады (71 кг.), Таңдыдан Артыш Оюн (57 кг.), Хензиг-оол Карашпаев (63,5 кг.), Субудай Ондар (67 кг.), Чадаанадан Ай-Херел Грачев (60 кг.) тус-тузунда чемпион аттарны чаалап алганнар.

Бо маргылдаага Таңдының командазы эки киришкенин черле онзалап демдеглээр апаар. Бо кожууннуң командазындан элээн каш оолдар өске шаңналдыг черлерге төлөпиг болганнар.

Ажык маргылданың тиелекчилеринге болгаш шаңналдыг черлериниң эдилекчилеринге Кеземче херээн күүседириниң талазы-биле

федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелин (Р.Ч.Алматов) өртектиг шаңналдарын, а ол ышкыш маргылдаа үезинде шылгараан ийи спортчуга «Эң эки техника» база «Тиилелгеже чүткүл» деп тускай шаңналдарны тывыскан.

2011 чылдың январь айның эгезинде Кызылда «Сүбедей» спорткомплекске Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле яамызынга хамааржыр уругларның болгаш элээдилериниң спорт школазының шаңналдары дээш ажык маргылдаа болуп эрткен.

Бо маргылдаага 100 ажыг элээди боксерлар киришкен. Олар 13 деңзиге чарлып алгаш, күжүн

шенешкеннер. Эң чиик деңзи килограмм болган.

Судьялар маргылдаа дооз соонда, түннелдер үндүрүп т барык бүгү деңзилерге көдз-лерден келген спортчулар ш-рааны илерээн. Чемпионна чүгүл ийизи: республиканың ларның болгаш элээдиле спорт школазының кижиз-рикчилери Кежик Бегзи, Байыр Ондар Кызыл хоор-өөренип, белеткенип турар бо.

Улуг-Хем кожуун мурн

чылдарда ышкыш, шыырак к-даны эккеп кириштирген. Б-жуундан дөрт элээди оол ма-дааның тиелекчизи атты ча-алган. Оларга Аңчыр Түлү Шыр-гачы Түлүштү, Сайын Ми Доржуну болгаш Хуурак Салч-хамаарыштырар.

Чөөн-Хемчик кожуундан лентин Куулар биле Хайбың Ке-бирги черлерни чаалап алган Эрзинден Адым Севилбаа, Т-дан Чингис Адыгбай, Мөңгүн-гадан Салчак Кара-Сал, Кызы-жуундан Чингис Котчин бо.

Каа-Хем кожуундан Сергек У-кай олар база тус-тузунда бо-гылдааның тиелекчилери бол-Элээди оолдар аразы бокска бо ажык маргылдаа тиелекчилери Сибирь федера-округтун бирги чери дээш уд-эртер маргылдаага киржир эр-чаалап алганнар.

Бистинг корр

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Ылап-ла медицина камгаладылга фондузунуң Тывада күүсекчи дирекциязының Чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2010 чылдың июнь 10 № 245 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 1994 чылдың июль 11-де № 267 доктаалы-биле бадылааны Ылап-ла медицина камгаладылга фондузунуң Тывада күүсекчи дирекциязының дугайында Чурумунуң 3-кү пунктузунуң

14 биле 15 абзацтарын ал кааптып, өскерилгелерни кириер.

2. Бо доктаал ат салган хүнүнден эгелеп күш кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Экономиктиг керээлер чарарынче кирип турар социал-экономиктиг, эртем-техниктиг улуг төлөвилелдерге, программаларга экспертиза чорударының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында Эксперт чөвүлелиниң дугайында дүрүмнү болгаш республиканың тускай сорулгалыг программаны ажилдап кылыр болгаш боттандырыарының чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2010 чылдың июль 14

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың декабрь 25-те № 792 доктаалы-биле бадылаан республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажилдап кылыр болгаш боттандырыарының Чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Чурумунуң IV ийиги абзазын дараазында редакция-биле бижири:

"Экономиктиг керээлер чарарынче кирип турар социал-экономиктиг, эртем-техниктиг улуг төлөвилелдерге, программаларга экспертиза чорударының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында Эксперт чөвүлели узун хуусаалыг республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлөвилелдеринге экспертизаны чорудар."; 2) чурумунуң V кезээн дараазында редакция-биле бижири:

"Тыва Республиканың Чазаны кыска хуусаалыг болгаш узун хуусаалыг тускай сорулгалыг программаларын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазаның хуралына

Россия Федерациязының массалыг коммуникация болгаш харылзаа яамызы-биле кады ажилдажылга чорударының төлээлеттирген Тыва Республикада күүсекчи эрге-чагырга органының дугайында

2010 чылдың октябрь 28

Россия Федерациязының 2009 чылдың июнь 15-те "Интернеттин информация-телекоммуникация четкизин ажылгадылаан тускар чыгырга органнарының болгаш күүсекчи эрге-чагырга органнары-биле кады ажилдажылга айтырыгларының талазы-биле организацияларны болгаш хамаатыларны деткиринин информация-медээлиг чангыс аай системаның дугайында" № 478 доктаалын боттандыра сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

"Күрүнө болгаш муниципалдыг ачы-дузаның (ажыл-чорудулгазының) ниити даңзызы" федералдыг күрүнениң инфор-

№ 442 Кызыл хоорай

мация системаның дыңнадышкыннары дамчыдарда күрүнө болгаш муниципалдыг ачы-дузаның (ажыл-чорудулгазының) регионалдыг даңзызында ачы-дузаларың талазы-биле дыңнадышкыннары Роосия Федерациязының Массалыг коммуникация болгаш харылзаа яамызынче информация кады ажилдажылгазын чорударда Тыва Республиканың Экономика яамызын Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органы кылдыр тодарадыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының 2010 чылдың август 6-да хуралының № 1 протоколун бадылаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 15

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 21-де № 210 доктаалы-биле бадылааны, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының дугайында Дүрүмүнүн 12-ги пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың декабрь 15-те № 558 доктаалы-биле бадылаан

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразының конкурс комиссиязының хуралының Протоколу

2010 чылдың август 6

Даргалаан: С.И. Тен — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы - Тыва Республиканың экономика сайыды,

№ 558 Кызыл хоорай

1. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының 2010 чылдың август 6-да хуралының № 1 протоколун бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" биле "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

А.С. Ооржак, М.В. Сайнит, А.-М. А. Ховалыг, Э.К. Чульдун.

Хүн айтырыы:

"Өөредилге ачы-дузаның адыры";

"Бүдүрүлгө адыры";

"Туризм адыры" деп номинацияларга бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын сайгарып көөрү.

1. «Өөредилге ачы-дузаның адыры» номинацияга бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын сайгарып көөр Конкурсы комиссиязынче кирген бо протоколдун № 1 капсырылганында айтылган 2 чагыгны көөр.

Бадылаашкынче кирген айтырыгның бадылаашкыны: дараазында сайгарып чугаалажыры-биле бо протоколдун № 1 капсырылганында айтылган конкурс чагыгларын хүлээп алыр.

Шинтипир:

Конкурс комиссиязының ажык бадылаашкыны-биле бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче дараазында биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын деткир дугайында шинтипирни хүлээп алган:

1. Марина Васильевна Монгуш, Каа-Хем кожуунун Бурен-Хем сумуда хууда сайгарлыкчы - сумуга "Хек-даван" аттыг уруглар сады тудар бизнес-төлөвилел, 300 муң рубльге күрүнөдөн деткимче;

2. Руслана Пушкиновна Ооржак, Кызыл хоорай, "Почемушки" аттыг чыгыш четпээн уругларның хууда уруглар сады - Өг-бүлө кижизидилгезинин төвү, тываларның чаңчылчаан культуразына үндөзилеп эрте сайзыралдың программасын төлөвилели, 500 муң рубльге күрүнөдөн деткимче.

2. «Бүдүрүлгө адыры» номинацияга бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларынче биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын сайгарып көөр Конкурсы комиссиязынче кирген, бо протоколдун № 2 капсырылганында айтылган 2 чагыгны көөр.

Бадылаашкынче кирген айтырыгның бадылаашкыны: дараазында сайгарып чугаалажыры-биле, бо протоколдун № 2 капсырылганында айтылган конкурс чагыгларын хүлээп алыр.

Шинтипир:

Конкурс комиссиязының ажык бадылаашкыны-биле бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче дараазында биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын деткир дугайында шинтипирни хүлээп алган:

1. Таймир Владимирович Сарыглар, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - "Хүреш" спортчу-культура сеткүүлдүн үндүрүлгези бизнес-төлөвилел, 300 муң рубльге күрүнөдөн деткимче;

Денис Валериевич Буркацкий, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - чугдунар чүүлдер база хол-биле бүдүргөн саваң бүдүрүлгези төлөвилел, 300 муң рубльге күрүнөдөн деткимче.

3. «Туризм адыры» номинацияга бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын сайгарып көөр Конкурсы комиссиязынче кирген, бо протоколдун № 3 капсырылганында айтылган 16 чагыгны көөр.

Бадылаашкынче кирген айтырыгның бадылаашкыны: дараазында сайгарып чугаалажыры-биле бо протоколдун № 3 капсырылганында айтылган конкурс чагыгларын хүлээп алыр.

Шинтипир:

Конкурс комиссиязының ажык бадылаашкыны-биле бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче дараазында биче сай-

гарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын деткир дугайында шинтипирни хүлээп алган:

Артышмаа Александровна Маадыр, Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал сумуунда хууда сайгарлыкчы - "Шивилиг" туристичи чайгы баазаны ажыдар төлөвилел, 300 муң рубльге күрүнөдөн деткимче;

Оскал-оол Иванович Кысыгбай, Кызыл хоорай, "Хайыракан" ШБА КХН - национал өглерге кыска хуусаалыг болгаш доктаамал дыштанылга баазаларына республиканың аалчыларына болгаш чурттакчы чонга дыштанылганын организастаар төлөвилел, 500 муң рубльге күрүнөдөн деткимче;

Оксана Октябриновна Солун-оол, Кызыл хоорай, "Южный" КХН - "Далай өглер хоорайжыгажы" туристичи баазаны тудуу бизнес-төлөвилел, 500 муң рубльге күрүнөдөн деткимче.

Конкурс комиссиязының ажык бадылаашкыны-биле бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналында дараазында биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын ойталаар деп шинтипирни хүлээп алган:

Роза-Алия Ондаровна Мыйгыржап, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - Кызыл хоорайга экскурсия - туристичи ачы-дузаны организастаары, Гастелло аттыг дыштанылганы болгаш культура паргының девискээринге кафе ажыдары төлөвилелге;

Салбакай Чал-ооловна Иргит, Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл сумузу, "Кара-Хөл Тур" КХН - "Кара-Хөл" туристичи төптү хөгжүдери;

Мирослав Александрович Манзырыкчы, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - Тыва Республикада туризмни сайзырадырынга "MapKyzyl" информация-медээлиг системаны тургузары;

Анай-Хаак Викторевна Сарыглар, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - Барыын-Хемчик кожуунун Баян-Кол деп черде "Сай-Хонаш" кемпинг-бааза;

Людмила Ивановна Жданова - Тере-Хөл кожуунун Кунгуртуг сумузу, "Аржаан Тарыс" КХН - бүдүн чыл дургузунда эмнээшкн-кадыкшылгалыг "Тарыс аржаан" туристичи баазаны өглер VIP зоназы;

Мерген Сергеевич Тюлюш, Каа-Хем кожуунун Сарыг-Сеп суурда хууда сайгарлыкчы - Каа-Хем кожуунун Сизим-Аксынга туристичи хандырылга комплекзин организастаары;

Маргарита Сергеевна Доспан, Тес-Хем кожуунун Хөл-Өөжүндө хууда сайгарлыкчы - көдээ черге туризм;

Любомир Алексеевич Ооржак, Ак-Довурак хоорай, хууда сайгарлыкчы - "Аян-чорук" туристичи клубту ажыдары;

Буян Степанович Сарыг-Донгак, Чөөн-Хемчик кожуунун Чыргак сумуунда хууда сайгарлыкчы - Сүт-Хөл кожуунда Сүт-Хөл хөлдү долгандыр туризмни организастаары болгаш сайзырадыры.

Конкурс комиссиязының хуралына келбээни дээш, бодунуң бизнестин ажыдарына чаа эгелеп турар биче сайгарлыкчыларга Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызынче дараазында биче сайгарлыкчы субъектилерниң кириген чагыгларын, дараазында конкурс комиссиязының хуралына көөр деп шинтипирни хүлээп алган:

Анджела Чаш-ооловна Хаваа, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - Чаа-Хөл кожуунун бойдус чурмалдыг черлеринге "Чинге-тур" туристичи маршрут;

Мөнгө-Далай Федорович Сенди, Кызыл кожуунун Каа-Хем суурда хууда сайгарлыкчы - Балыктыг хемге эжиндирерин организастаары болгаш Тере-Хөл кожуунга каттышкан маршруттары бээр;

Леонид Артемович Тас-оол, Кызыл хоорай, хууда сайгарлыкчы - Кызыл кожуунун Кызыл-Чыраа деп черде тараачын ажил-агының баазына көдээ туризм;

Ай-Даш Най-оолович Найдан, Тере-Хөл кожуунун Кунгуртуг сумуунда "Пор-Ба-жың" экотуризм КХН - "Пор-бажың" шивээниң девискээринге кыска хуусаалыг дыштанылга баазаны организастаары бизнес-төлөвилелге.

"Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуун" муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында

2010 чылдың декабрь 15

№ 557 Кызыл хоорай.

Россия Федерациязының 2004 чылдың декабрь 21 "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидеринин дугайында" № 172 - ФХ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязының Чер кодекзининин 8 кезээнин 1 чүүлүн удуртулга болдурга, "Россияның телевидениези болгаш радио дамчыдылга четкизи" федералдыг күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин кириген дилээн болгаш көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан-Эдээ деп черде (Шагаан-Арыгдан чөөн талада 6 км-де база А-162 автооруктуң 108 км-де чагыдан соңгу талада 1,3 км-де) 17:13:1203002:6 деп кадастр дугаарлыг нити

шөлү 57989 дөрбелчин метр черде көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидип, телерадио-дамчыдылгазының күрүне ачы-дузаны чорудар сорулга-биле коштунган капсырылга езугаар дамчыдар.

2. Шимчевес өңчү-хөреңгинин күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелерни кириери-биле бо доктаалдың хоолгазын Күрүне бүрүткели, кадастр болгаш картографияның федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинин хыналдазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

"Тыва Республиканың Таңды кожуун" муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында

2010 чылдың декабрь 15

№ 556 Кызыл хоорай.

Россия Федерациязының 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидеринин дугайында" № 172 - ФХ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязының Чер кодекзининин 8 кезээнин 1 чүүлүн удуртулга болдурга, "Тыва Республиканың Таңды кожуун" муниципалдыг районнуң кириген дилээн болгаш көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Орук тудуун, хөмүр-даш уургайының тудуун, хөмүр-дашты казар болгаш өске-даа тывыш ажилдарын чорудар сорулга-биле көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже дараазында черлерниң девискээрин шилчидер:

- № 1 капсырылга дүүштүр, Тыва Республиканың "Кызыл кожуун" биле "Таңды кожуун" муниципалдыг районнарның кызылгаарлаттыг черлеринин мурнуу-барыын

талазында Элегес-Аксындан Тригопунктунуң 1,76 км-де Тыва Республиканың Таңды кожуунда нити шөлү 489437 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:10:0801002:5 черни; - № 2 капсырылга дүүштүр, Тыва Республиканың "Кызыл кожуун" биле "Таңды кожуун" муниципалдыг районнарның кызылгаарлаттыг черлеринин мурнуу-барыын талазында Элегес-Аксындан Тригопунктунуң 2,5 км-де Тыва Республиканың Таңды кожуунда нити шөлү 40226 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:10:0801002:6 черни.

2. Шимчевес өңчү-хөреңгинин күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелерни кириери-биле бо доктаалдың хоолгазын Күрүне бүрүткели, кадастр болгаш картографияның федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинин хыналдазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

"Тыва Республиканың Кызыл кожуун" муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында

2010 чылдың декабрь 15

№ 559 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидеринин дугайында" № 172 - ФХ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязының Чер кодекзининин 8 кезээнин 1 чүүлүн удуртулга болдурга, "Тыва Республиканың Кызыл кожуун" муниципалдыг районнуң кириген дилээн болгаш көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Орук тудуун, хөмүр-даш уургайының тудуун, хөмүр-дашты казар болгаш өске-даа тывыш ажилдарын чорудар сорулга-биле көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже дараазында черлерниң девискээрин шилчидер:

- № 1 капсырылга езугаар, Тыва Республиканың Кызыл кожуунда Шагаан-Арыг хоо-

райже автомобиль оруунуң солагай талазынче 1,5 км-де оруктун мурнуу чүкче угланыышкынныг каттышкан черде нити шөлү 89670 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:05:0402001:92 черни;

- № 2 капсырылга езугаар, Тыва Республиканың Кызыл кожуунда Шагаан-Арыгже автомобиль оруунда Элегес-Аксындан 4 км-де мурнуу-барыын угланыышкында каттышкан черде нити шөлү 44045 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:05:04022001:93 черни

2. Шимчевес өңчү-хөреңгинин күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелерни кириери-биле бо доктаалдың хоолгазын Күрүне бүрүткели, кадастр болгаш картографияның федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинин хыналдазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Кызыл кожуунуң девискээринде участоктарын өске категорияның черлеринче шилчидер дугайында

2010 чылдың декабрь 15

№ 560

Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 2004 чылдың декабрь 21 "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидеринин дугайында" № 172 - ФХ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязының Чер кодекзининин 8 кезээнин 1 чүүлүн удуртулга болдурга, "Долгандыр хүрээлел мониторингизи болгаш гидрометеорология талазы-биле Тываның республика төвү" күрүне албан черинин кириген дилээн болгаш көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Бии-Хем биле Каа-Хемниң каттышкан черинден барыын талада 1,7 км-де, Каа-Хемниң оң талазында 17:05:1202004:0034 кадастр дугаарлыг, нити шөлү 2000 дөрбел-

чин метр чер участогунга гидролог кылдыр ажыглаары-биле, көдээ ажил-агыйынга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

2. Шимчевес өңчү-хөреңгинин кадастрының документилеринге өскерилгелерни кириери-биле бо доктаалдың газын Күрүне бүрүткели, кадастр картографияның федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинин дазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

"Тыва Республиканың Эрзин кожуун" муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында

2010 чылдың декабрь 15

№ 561

Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 2004 чылдың декабрь 21 "Черлерни болгаш чер участоктарын бир категориядан өске категорияже шилчидеринин дугайында" № 172 - ФХ-ниң 15 чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязының Чер кодекзининин 8 кезээнин 1 чүүлүн удуртулга болдурга, "Тыва Республиканың Эрзин кожуун" муниципалдыг районнуң чагыргазының кириген дилээн болгаш көдээ ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Эрзин кожуунуң Эрзин суурда амгы телевидение станциязы биле кызыгаар кезээнин ортузунда, 17:16:0302001:255 кадастр дугаарлыг нити шөлү 1156 дөрбелчин метр черге телерадиодамчыдылга станция-

зын тудуп, ажыгдалга кириери-биле ажил-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже шилчидеринин дугайында материалдарны өөренип көрбүшаан, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

2. Шимчевес өңчү-хөреңгинин кадастрының документилеринге өскерилгелерни кириери-биле бо доктаалдың газын Күрүне бүрүткели, кадастр картографияның федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинин налдазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Инновация программаларын болгаш төлевилелдерни шилчидеринин дугайында болгаш экспертиза чорудар талазы-биле комиссиязының 2010 чылдың август 6-да хуралының № 1 протоколун бадылаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 17

№ 581

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың инновация ажил-чорудулгазынга күрүне деткимчезин, Тыва Республиканың инновация политиказының Концепциязын боттандырар сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Инновация программаларын болгаш төлевилелдерни шилиир болгаш экспертиза

чорудар талазы-биле комиссиязының 2010 чылдың август 6-да хуралының протоколун бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың декабрь 15-де № 581 доктаалы-биле бадылаан

2010 чылда Инновация программаларын болгаш төлевилелдерни шилиир болгаш экспертиза чорудар талазы-биле комиссияның хуралының протоколу

2010 чылдың ноябрь 25

№ 1

Кызыл хоорай

Даргалаан: А.К. Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы, комиссияның даргазының оралакчызы.

Олурушканнар:

И.С. Хайжок — ТР-ниң кадык камгалал сайыдының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар;

Р.В. Кажин-оол — ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыдының бирги оралакчызы;

С.М. Оюн — ТР-ниң көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыдының оралакчызы;

Н.А. Кадралиева — ТР-ниң Чазаның Аппаратының комплекстиг социал-экономиктиг сайзырал эргелелинчин начальниги;

В.И. Лебедев — РЭА СК бойдус курлавырларын комплекстиг шингээдиринин Тывада институтунун директору;

К.А. Бичелдей — Тыва Республиканың Чазаның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору;

О.М. Хомушку — Тываның күн университединин эртем ажылы болгаш даштыкы-биле харылзаалар талазы-биле проректору;

А.А. Ли — ТР-ниң Экономика яамызы инвестиция болгаш инновация поликидинин начальниги, харысалга секретарь.

Чаз эгелеп турар биче инновация компанияларын деткиир талазы-биле конкурстун түннелдери:

2010 чылда инновация компаниялар тургузарына грантылар.

Комиссияның шийтпири:

1. Конкурстун тилекчилерин бадылаар. 1. Валерий Ильич Котельников — "Хөмүрнүн пиролизин тургузары" деп төлевилели-биле;

2. Шолбан Сергеевич Салчак — "Тыва болбаазырадыр станоктарны бүдүрери" төлевилели-биле;

3. Сергей Иванович Дамдын — "Бе

ипература-биле кывар суг чылыдар суу-
ларны шенелде-бүдүрүлгө-биле бүдүрери
лаш сертификациязы" деп төлөвилели-
ле;

4. Буян Иванович Буду — "Тыва уксаа-
н өшкүлөрүн өстүрери болгаш эт, сүт
одукциязын болгаш дүктү бүдүрери" деп
төлөвилели-биле;

5. Урана Спартаковна Ооржак —
ыттан шайларны бүдүрери (ТКУ-нун КПП
ле ботаниктиг садынын баазасын) деп
төлөвилели-биле;

6. Артур Тиртыг-оолович Пабундук —
евилка" деп чазып турар биче хемчээлдиг
иверсалдыг суугунун бүдүрүлгөзи" деп
төлөвилели-биле;

7. Алена Оптуг-ооловна Ооржак —
Юриктиг клиника (ТКУ-нун студент
лүүнүн төлөвилели) деп төлөвилели-биле;

8. Кежик Кан-оолович Чульдун — "Ин-
вация дериг-херекселдеринин шенелде-
түр хевирлерин бүдүрүлгөжө кириери"
төлөвилели-биле;

9. Буян Владимирович Монгуш — "Чаң-
лаан эвес болгаш чаа хевиринин энергия
стерин ажылгаарын организаставышаан
у энергетикага ажылгаары" деп төлө-
вилели-биле;

10. Мирослав Александрович Манзырык-
— "Кызыл хоорайнын виртуальдыг 3D
дели социал-экономиктиг ажыл-чору-
лга хөгжүлдөзүнүн турум үндөзүн" деп
төлөвилели-биле;

11. Александр Артурович Седип — "ТР-
н муниципалитеттеринге Интернет техно-
логиялары" деп төлөвилели-биле;

12. Лариса Делгер-ооловна Шимит —
Дээр мал бүдүрүкчүлөрүн хөлезилээр
лаш боттандыраары" деп төлөвилели-
ле;

13. "Ак орук" КХН, Нурия Валерьевна Ас-
кова — "Көжүп чоруур музей" деп
исчи болгаш делгелге бизнестин
ырында инновация төлөвилели-биле;

14. "АйТиЮнивер" КХН, Буян Алек-
евич Донгак — "Информация технология-
нын хөгжүлдөзү (ПО, БД, ПК база СУБД-

ни тургузары)" деп төлөвилели-биле;

15. Кара-кыс Донгакковна Аракчаа —
"Чойганның минералдыг суглары" бойдустун
аржаан комплекзинде үнүп чыдар аржаан
сугларының эм шынарын шинчилээр" деп
төлөвилели-биле.

2. Тыва Республиканың Экономика
ямызынга:

- Тыва Республиканың Чазаанга сайгарып
көөрү-биле конкурстун түңнелдеринин
дугайында Тыва Республиканың Чазааның
доктаалының төлөвилелин ажылдап кылыр
болгаш кириер.

Үези: 2010 чылдың декабрь 7.

- конкурстун тилекчилери-биле гранты-
ны ажылгаарының талазы-биле дугуржул-
ганы чарар.

Үези: 2010 чылдың декабрь 14.

- "2009-2010 чылдарда Тыва Республи-
каның инновация ажыл-чорудулгазын хөгжү-
дери-биле күрүнениң деткимчези" республи-
каның тускай сорулгалыг программазының
акша-хөреңгизи-биле конкурстун тилекчи-
лерин акшаландыраарын хандыраар болгаш
грант алыкчызы бир кижиге-ле федералдыг
бюджеттин акша-хөреңгизинден 500 муң
рубльден хөй эвес акшаны тыпсыр.

Үези: 2010 чылдың декабрь 30.

3. Сүмелээр:

- Тываның күрүне университетинге
(көдээ ажыл-агый факультеди), Россияның
көдээ ажыл-агый эртемнер академиязының
Сибирьде салбырының "Көдээ ажыл-агый-
ының Тывада эртем-шинчилел институту"
күрүнениң эртем албан чери Буян Иванович
Будунун "Тыва уксааның өшкүлөрүн өстү-
рери болгаш эт, сүт продукциязын болгаш
дүктү бүдүрери" деп төлөвилелин боттан-
дыраары-биле селекция ажылын чорударынга
эртемге үндөзилзэн деткимчени көргүзөр.

- Конкурс шилилгезинге киришкен ТКУ-
нун студентилер бөлүү комиссия кежигүн-
неринин санал-оналын өөренип көрбүшаан,
инновация төлөвилелдерин ажылдап кылгаш,
2011 чылда комиссияның сайгарылгазынче
кириер.

**2010 чылда биче инновация компанияларынга тускай өөредилге
программаларын боттандыраары-биле сайгарлыкчы кижилер өөредилге
албан черин бодунун шилип алганы-биле аңаа өөредиринге биче
ортумак сайгарлыкчы чоруктун сертификаттарын тыпсыр
талазы-биле конкурстун түңнелдери**

Комиссияның шийтпири:

Конкурстун тилекчилерин бадылаар:

ААФ	Курстарның ады
"АйТи-Юнивер" КХН, Буян Алексеевич Донгак	IT Project Management: ИТ технология адырында төлөвилелдерни, инфраструктураны болгаш албанны башкаары
Мирослав Александрович Манзырыкчы	"Дизайнер-төлөвилекчи" (3d Max, 3d AutoCad), "Веб-дизайнер (Macromedia Flish? PHP, My Sql)
Сергей Иванович Дамдын	"Чылыг энергетиказы", "Электри энергетиказы", 1С бухгалтерия
Алена Оптуг-ооловна Ооржак	Сайгарлыкчы ажыл-чорудулга талазы-биле билигни бедидери, юриктиг клиниканы башкаары
Аян Владимирович Кыргыс	Консалтинг адырында мергежилди бедидери

2. Тыва Республиканың Экономика
ямызынга:

- Тыва Республиканың Чазаанга сайгарып
көөрү-биле конкурстун түңнелдеринин
дугайында Тыва Республиканың Чазааның
доктаалының төлөвилелин ажылдап кылыр
болгаш кириер.

Үези: 2010 чылдың декабрь 7.

- конкурстун тилекчилеринге
сертификаттарны тыпсыр.

Үези: 2010 чылдың декабрь 14.

**Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музей"
күрүне албан чери биле "Хааннар шынаазы" төөгүлүг
культураның музей-заповедниги күрүне албан черин эде
тургузарының дугайында**

2010 чылдың декабрь 16

Тыва Республикада музей фондузун
нарлыг ажылгаар сорулга-биле Тыва
Республиканың Чазааның доктаадыры
та:

1. "Тыва Республиканың Алдан-Маадыр
аттыг национал музей" күрүне албан черин
Хааннар шынаазы" төөгүлүг культураның
музей-заповедниги күрүне албан черин
тыштырып эде тургузар дугайында Тыва
Республиканың Культура ямызының
эрген саналы-биле чөпшээрер.

- "2009-2010 чылдарда Тыва Респу-
бликаның инновация ажыл-чорудулгазын
хөгжүдери-биле күрүнениң деткимчези"
республиканың тускай сорулгалыг про-
граммазының акша-хөреңгизи-биле конкур-
стун тилекчилерин акшаландыраарын
хандыраар болгаш сертификаттын түнү хире
хемчээлге акша-хөреңгини федералдыг
бюджеттен бээр.

Үези: 2010 чылдың декабрь 30.

2. Бо доктаалдың 1-ги пунктунда
айыттыг күрүне албан черлерин эде
тургузары-биле холбашкан эргежок чугула
юрдиктиг ажылдарны Тыва Республиканың
Культура ямызы чорудар кылдыр дагзыр.

3. Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү
башкарылганының ямызы "Хааннар шы-
наазы" төөгүлүг культураның музей запо-
ведниги күрүне албан черинге быжыглат-
тыг турган күрүне өңчүзүн эргелеп-баш-
каар эргени "Тыва Республиканың Алдан-

Маадыр аттыг национал музей" күрүне ал-
бан черинге тургустунган чурум езугаар
быжыглар.

4. Тыва Республиканың Чазааның 2004
чылдың сентябрь 1-де "Би-Хем кожуунун
Аржаан сумузунун девискээринге "Хааннар

**"2011-2015 чылдарда "Таарымчалыг хүрээлел болгаш Тыва
Республиканың хамаатыларының чамдык категорияларының
кадыкшылын экижидери" республиканың тускай сорулгалыг
программазын бадылаарының дугайында**

2010 чылдың ноябрь 25 №521 Кызыл хоорай

Инвалидтерге болгаш чурттакчы чоннун
күш-шыдалы чедишпес өске бөлүктөргө
таарымчалыг хүрээлелди турум сайзыра-
дырынга байдалдарны тургузар, кадыкшыл
экижидилгезинин ачы-дузазының чедингир
чоруун бедидер болгаш медицина-социал
экспертизаны сайзыраңгайжыдар, инвалид
болур чоруктун деңгелин кызыраар база
инвалидтерниң амыдыралының шынарын
экижидер сорулга-биле Тыва Республиканың
Чазааның доктаадыры болза:

1. 2011-2015 чылдарда "Таарымчалыг хү-
рээлел болгаш Тыва Республиканың хамаа-
тыларының чамдык категорияларының
кадыкшылын экижидери" республиканың

шынаазы" төөгүлүг культураның күрүне
музей-заповеднигин тургузарының дуга-
йында" № 766 доктаалын күжүн чидирген деп
санаар.

Тыва Республиканың Чазааның бирги
оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

**Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 25-те
№521 доктаалы-биле бадылаан**

**"2011-2015 чылдарда "Таарымчалыг хүрээлел болгаш Тыва Республиканың
хамаатыларының чамдык категорияларының кадыкшылын экижидери"
республиканың тускай сорулгалыг программазы**

"2011-2015 чылдарда "Таарымчалыг хү-
рээлел болгаш Тыва Республиканың ха-
маатыларының чамдык категорияларының
кадыкшылын экижидери" республиканың
тускай сорулгалыг программазының пас-
порту

Программаның ады: "2011-2015 чылдарда
"Таарымчалыг хүрээлел болгаш Тыва Рес-
публиканың хамаатыларының чамдык ка-
тегорияларының кадыкшылын экижидери"
республиканың тускай сорулгалыг про-
граммазы

Программаны ажылдап кылырының үн-
дөзүн — 2009 чылдың ноябрь 15-те Россия
Федерациязының Президентизинин №ПР-
3035 даалгазы болгаш 2009 чылдың ноябрь
18-те Россия Федерациязының Чазааның
№ВП-П-13-6734 даалгазы

Программаның күрүне чагыкчызы-
координатору — Тыва Республиканың Күш-
ажыл болгаш социал политика ямызы

Кол-кол ажылдап кылыкчылар-Тыва
Республиканың Күш-ажыл болгаш социал
политика ямызы; Тыва Республиканың
Өөредилге, эртем болгаш аныктар полити-
казының ямызы; Тыва Республиканың
Кадык камгалал ямызы; Тыва Республи-
каның Культура болгаш туризм ямызы; Тыва
Республиканың Күш-культура болгаш спорт
талазы-биле агентилели; Тыва Респу-
бликаның Тудуг, чуртталга болгаш коммунал
ажыл-агый ямызы; Тыва Республиканың
муниципалдыг тургузгалы

Программаның сорулгазы болгаш
кылыр чүүлдери-сорулгазы: инвалидтерге
болгаш чурттакчы чоннун күш-шыдалы че-
дишпес өске бөлүктөргө таарымчалыг хү-
рээлелди турум сайзырадырынга байдал-
дарны 2015 чылга чедир тургузары; кадык-
шылга экижидилгезинин ачы-дузазының
чедингир чоруун бедидери болгаш меди-
цина-социал экспертизаны сайзыраңгайжы-
дары, инвалид болур чоруктун деңгелин
кызыраар база инвалидтерниң амыдыра-
лының шынарын экижидери;

кылыр чүүлдери: медицина-социал экс-
пертизаның күрүне албанының ажыл-чору-
дугазының чедингир чоруунун байдалын
чөптүү-биле үнелээр болгаш ажыктыын
бедидери; инвалидтерге болгаш чурттакчы
чоннун күш-шыдалы чедишпес бөлүктөргө
чедингир чорукту хандыраары; инвалидтер-
ниң кадыкшылын экижидеринин болгаш
медицина, профессионал болгаш социал-
психология ачы-дузаның ажыктыын бедидеринин
системазын сайзыраңгайжыдары;
кадыкшылга экижидер албан черлеринин
ажыл-чорудулгазының чаа хевирлерин
ажылдап кылыры болгаш шингээдири;
оларның материал-техниктиг баазанын
быжыглар; кадык камгалал, чоннун социал
камгалал, өөредилге, күш-ажыл болгаш
ажылга хаара тудар, культура болгаш спорт
системаларының инвалидтерге чедирер ачы-

дузазының хемчээлин улгаттыраары; инва-
лидтерниң болгаш чурттакчы чоннун күш-
шыдалы чедишпес бөлүктөргө таарымчалыг
ажыл-амыдырал кавызынга чедингир чорукту хан-
дыраар талазы-биле херекселдерин тодара-
дыры; социал, транспорт инфраструктура-
зының, харылзаа херекселдеринин черле-
ринче инвалидтерниң шаптаразын чок
кирерин хандыраары

Программаның күүсөдиринин хуусаалары
болгаш үе-чадалары-2011-2015 чылдар; бирги
үе-чада-2011-2012 чылдар; ийги үе-чада-2013-
2015 чылдар

Программаның эң чугула индикаторлары
болгаш көргүзүлгери-инвалидтерге болгаш
чурттакчы чоннун күш-шыдалы чедишпес
өске-даа бөлүктөргө таарымчалыг хүрээ-
лелди хевирлеп тургузарынга Тыва Рес-
публиканың муниципалдыг тургузгалының
киржилгезинин деңгелин бедидери; кадык-
шылын экижидеринин хуу программаның
күүсөдиринге дүүштүр инвалидтерниң
санынга кадыкшылын экижиткен инвалидтер-
ниң санының деңгизүү; инвалидтерниң бол-
гаш чурттакчы чоннун күш-шыдалы чедиш-
пес өске-даа бөлүктөргө чедингир болгаш
шаптаразын чок хүрээлелди хевирлеп
тургузарының көргүзүлгери; инвалидтерниң
болгаш чурттакчы чоннун күш-шыдалы че-
дишпес өске-даа бөлүктөргө негел-
делерин барымдаалап дериттинген меди-
цина-социал экспертиза албан черлеринин
деңгизүү; ажылга тургузар органнарже
деткимче дилеп кириген ажыл кылыр
назылыг инвалид категорияга хамааржыр
хамаатыларын ниити санынга инвалид
категорияга хамааржыр ажыл кылыр на-
зылыг, күш-ажылга хаара туттунган хамаа-
тыларның үлүү; федералдыг даңгыга болгаш
кадыкшылын экижидеринин хуу програм-
маларында дүүштүр кадыкшылга хемчег-
лери-биле, кадыкшыл экижидеринин техни-
тиг херекселдери-биле болгаш ачы-дуза-
биле хандырткан инвалидтерниң саны;
инвалидтерниң хөй-ниити организацияла-
рының инвалидтерге ажылдаар кылдыр
тургускан олуттарының саны

Программаны күүсеткенинин соонда че-
дип алдынар түңнелдер болгаш социал бол-
гаш бюджет талазы-биле ажыктыг чоруунун
көргүзүлгери-инвалидтерниң ортумак назы-
нын узадыры; инвалидтерниң ажыл-агыйже
болгаш өөредилгеге хаара туттунар чоруу-
нун деңгелин бедидери; культура болгаш
спортчу хемчеглерге база программаларга
инвалидтерниң киржир деңгелин өзүлдөзү;
катап инвалид апар чоруктун деңгелин кы-
зыраары; социал кадыкшылга болгаш чедин-
гир хүрээлелди хевирлеп тургузар талазы-
биле хемчеглеринин дээштиин бедидери; инва-
лидтерниң ажыл-агыйга тургустунарынга
болгаш социал кадыкшылгазынга идиг бээр;
амыдырал-чуртталгазынга шаптаразын
чок байдалды тургузары

Программаны акшаландырырының хемчээли болгаш дөстери-акшаландырышкынның бүгү дөстөрүнүн күсели-биле нити чарыгдалдар 317020,0 муң рубль (2011 чылда-110290,0 муң рубль, 2012 чылда-110885,0 муң рубль, 2013 чылда-29320,0 муң рубль, 2014 чылда-31855,0 муң рубль, 2015 чылда-34679,0 муң рубль) кылдыр көрдүнүп турар. Федералдыг бюджеттин акша-хөрөңгизинин күсели-биле акшаландырышкынны 160920,0 муң рубльге (2011 чылда-55150,0 муң рубль, 2012 чылда-56490,0 муң рубль, 2013 чылда-15010,0 муң рубль, 2014 чылда — 16380,0 муң рубль, 2015 чылда — 17890,0 муң рубль) көрдүнүп турар, олардан федералдыг тускай сорулгалыг "2011-2015 чылдарда таарымчалыг хүрээлел" программаның күсели-биле негеттинип турар акша-хөрөңгинин үлүү болгаш хемчээли 160170,0 муң рубль болур, ооң иштинде 2011 чылда-55050,0 муң рубль, 2012 чылда-56360,0 муң рубль, 2013 чылда-14860,0 муң рубль, 2014 чылда-16210,0 муң рубль, 2015 чылда-17690,0 муң рубль көрдүнгөн.

Ооң иштинде республика бюджетинден тускайлаар кылдыр көрдүнгөни 153600,0 муң рубль (2011 чылда-54690,0 муң рубль, 2012 чылда-53915,0 муң рубль, 2013 чылда-13810,0 муң рубль, 2014 чылда-14955,0 муң рубль, 2015 чылда-16230,0 муң рубль), ооң иштинде: капитал салышкыннарга, шупту-78000,0 муң рубль, ооң иштинде 2011 чылда-40000,0 муң

рубль, 2012 чылда-38000 муң рубль; өске чарыгдалдар-75600,0 муң рубль (2011 чылда-14690,0 муң рубль, 2012 чылда-15915,0 муң рубль, 2013 чылда-13810,0 муң рубль, 2014 чылда-14955,0 муң рубль, 2015 чылда-16230,0 муң рубль) болуп турар.

Программаны республика бюджетинин акша-хөрөңгизин-биле акшаландырырының хемчээли баш удур санаттыг байдальдыг болгаш Тыва Республиканың бюджетин кайы чылда хевирлеп тургузуп турар болдур, чыл санында-ла доктааттыг чорук езугаар тодараттынар ажурлуг. Бюджеттен дашкаар дөстөрүн күсели-биле Программаның хемчеглерин акшаландырырын 2500,0 муң рубльге (2011 чылда-450,0 муң рубль, 2012 чылда-480,0 муң рубль, 2013 чылда-500,0 муң рубль, 2014 чылда-520,0 муң рубль, 2015 чылда-550,0 муң рубль) боттандырырын көргөн.

Бюджеттен дашкаар дөстөр дээрге хөй-нитти организацияларның акша-хөрөңгизин, албан черлеринин бюджеттен дашкаар акша-хөрөңгизин, спонсорларның акша-хөрөңгизин хаара тудары.

Программаның күүселдезинге контролду организацияларының системазы-Программаның хемчеглеринин күүселдезинин чоруп турарын күрүнө чагыкчызы-Программаның координатору Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы боттандыраар.

"Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында
2010 чылдың ноябрь 19 №508 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының күрүнениң наркотиктерге удур политиказының 2020 чылга чедир стратегиязын күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. "Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазын (моон соңгаар-Программа дээр) бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың

республика бюджетинин төлөвилелин хевирлеп тургузуп тургаш, Тыва Республиканың республика бюджетинин күсели-биле акшаландыраар ажурлуг республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынче Программаны кириер, ону күүседиринге тускайлаар акша-хөрөңгинин хемчээлин чыл санында тодарадыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының социал-экономика комплекстиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 19-та №508 доктаалы-биле бадылаан

"Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазы

"Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады — "Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазы

Программаны ажылдап кылыр дугайында шийтпир хүлээп алган хүнү — 2007 чылдың октябрь 18-те Россия Федерациязының Президентизинин "Наркотиктер аймаан, угаан-медерелге салдар чедирер бүдүмелдерни болгаш оларның тыгыздыкчыларын хоойлуга чөрүштүр сайгарар чорукка удур демисел талазы-биле немелде хемчеглер дугайында" №1374 Чарлы; 2010 чылдың июнь 25-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың девискээринде чайгаар үнген хендир-ошту (конопляны — ред) узуткаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырының талазы-биле Ведомстволар аразының ажылчын бөлүүн тургузарының болгаш "Наркотик аймаан шын эвес ажыглаар болгаш оларны хоойлуга чөрүштүр сайгарар чоруктарның профилактиказының талазы-биле 2011-2012 чылдарда комплекстиг хемчеглер" республиканың тускай сорулгалыг программазының төлөвилелин дугайында" №151-р айтышкыны; 2010 чылдың июль 7-де Тыва Республиканың Чазааның "2011 чылда республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлөвилел-

дерин ажылдап кылырының дугайында" №164-р айтышкыны

Программаның күрүнө чагыкчызы-координатору-Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы

Программаның кол ажылдап кылыкчылары — Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы, Россия Федерациязының Наркотиктер саарылгазынга контрол талазы-биле Федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели, Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызы

Программаның сорулгазы болгаш кылыр чүүлдери-Программаның сорулгазы болза, наркоманияның өзүп турар темпизин чавырылдыраар болгаш девискээрлерде чайгаар үнген хендир-ошту узуткаары.

Программаның кылыр чүүлдери: чурттакчы чонунуң аңгы-аңгы категорияларының, хамыктың мурнунда аныктарның болгаш назы четпээннеринин наркотик аймаан ажыглаар чорунуң профилактиказының, наркотик-биле холбаштыр кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазының системазын тургузары; наркотиктерни хоойлуга чөрүштүр садыглаар чорунуң оруктарын илередип тыварынче болгаш доктаадырынче угланган комплекстиг оператив-профилактиктиг хемчеглерни алыры; наркотик аймаан, угаан-медерелге салдар чедирер бүдүмелдерни кайы хамаанчок ажыглаарының чогумчалыг эвес уруктарының дугайында болгаш наркотиктен аарааннарда дуза

көргүзеринин системазының дугайында республиканың чурттакчы чонунуң билинин деңгелин бедидери; республиканың ховуларында чайгаар үнген хендир-ошту узуткаар талазы-биле хемчеглерни күүседир

Программаның чугула индикаторлары болгаш көргүзүлгери-наркотиктер аймаан болгаш угаан-медерелге салдар чедирер бүдүмелдерни хоойлудан дашкаар ажыглаар чоруктарның хемчээлин 2010 чылдаазынга деңгээрге, кызыраары; нити шөлү 14336,4 га (2011 чылда-3764,4 га, 2012 чылда-10572 га) чайгаар үнген хендир-ошту узуткаары; хоойлуга чөрүштүр сатканы дээш хавыртыгнар наркотиктин санын 10 хуу улгаттыраары; эмчи шинчилгезинин үезинде илереттинген наркотик ажыглаар кижилеринин санын 25 хуу кызыраары

Программаны күүседиринин хуусаазы болгаш үе-чадалары-Программаны 2011-2012 чылдарда ийи үе-чадага күүседир: бирги үе-чада-2011 чыл; ийиги үе-чада-2012 чыл

Программаны акшаландырырының хемчээли болгаш дөстери-республика бюджетинден Программаны акшаландыраары 16379,0 муң рубль болур, ооң иштинде: 2011 чылда — 4500 муң рубль; 2012 чылда-11879 муң рубль

Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың декабрь 21-та №1201 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында
2006 чылдың февраль 9 №113 Кызыл хоорай

2004 чылдың август 2-де Россия Федерациязының "Россия Федерациязының хоойлужудулга актыларына өскерилгелер кириеринин болгаш "Россия Федерациязының субъектилеринин хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күүсекчи органнын организацияларының нити принциптеринин дугайында" болгаш "Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылгазын организацияларының нити принциптеринин дугайында" федералдыг хоойлуларны хүлээп алганы-биле холбаштыр Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларын күжүн чидирген деп санаарының дугайында" №122-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүр, а ол ышкаш инфляцияның өзүп турарын болгаш барааннарның база ачы-дузаның өртектеринин доктаамал өзүп турарын барымдаалааш, Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2004 чылдың декабрь 28-те Тыва Республиканың Чазааның "Күш-ажылдың хоочуннарынга, тылдың ишчилеринге, агарткан, политиктиг репрессиялардан когарааннарга, пенсионер азы инвалид болуп турар кижилерге ай санының акша төлөвирин боттандыраарының хемчээлиниң болгаш чурумунун дугайында" №1201 доктаалының 1 пунктузун дараазында эдилге-биле бижир:

"1. Күш-ажылдың хоочуннарынга, тылдың ишчилеринге, агарткан, политиктиг репрессиялардан когарааннарга, пенсионер азы инвалид болуп турар кижилерге ай санының акша төлөвирин боттандыраарының дараазында хемчээлин бадылаар:

1.1. Күш-ажылдың хоочуннарынга-айда 480 рубльди, социал деткимчениң дараазында хемчеглерин эгидеринге: диш протезтерин халас белеткээринге болгаш септээринге (үнелиг металлдарның болгаш металлокерамиканың өртөөн төлээринин чарыгдалдарында аңгыда), республика иштинин пассажир транспортунга халас чорурунга, хоорайның пассажир транспортунга халас чорурунга (таксиден аңгыда), телефон болгаш радио дээш абонент төлөвиринин 50 хуу чиигелдезинге, чуртталга-коммуналачы-дузаның төлөвиринге 50 хуу чиигелдезинге, төпчүткен одалгазы чок бажыңнарда чурттап турарларга одаар чүүл (хөмүр-даш) өртөөнүн 50 хуу чиигелдезинге, хоорай чоогунуң аргыжылгазынга сезоннуг тарифтерин күштүг болуп турар хуусаазында суг транспорту-биле чорурунун өртөөнүн 50 хууу хемчээлдиг төлөвирге.

1.2. Тылдың ишчилеринге айда 530 рубльди социал деткимчениң дараазында хемчеглерин эгидеринге: диш протезтерин халас белеткээринге болгаш септээринге (үнелиг металлдарның болгаш металлокерамиканың өртөөн төлээринин чарыгдалдарында аңгыда), эм-таң-биле хандырылганың 50 хуу чиигелдезинге, республика

Программаны күүсеткенинин чедип алдынар түннелдер болгаш бюджет талазы-биле ажыктануң көргүзүлгери-2011 чылда 37 шөлде; 2012 чылда — 10572 га шөлде үнген хендир-ошту узуткаары планга турар, 2012 чылдың төңүзүнге чедип га шөлге хендир-ошту узуткаттынар; ажыглаар чоруктуң болгаш ооң-баштыр Тыва Республикага социал чалыг эвес чүүлдеринин деңгели кынаркотиктер аймаан хоойлуга чөрүштүр хемчээли болгаш холбашкан кем-херек үүлгедир эвээжээр; наркотиктен аарыны тун 2010 чылдың чыл деңгелинде кызырлыр

Программаның күүселдезинге келтир ду организацияларының системазы. Республиканың Көдээ ажыл-агый аш-чем яамызы болгаш Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы Программаның хемчеглеринин күүсеттинген хуусу контролду боттандыраар, Программаның хемчеглеринин чарыгдалдарын, күүселеринин составын болгаш күүсел дээштиин чыл санында тодарадырла

иштинин пассажир транспортунга чорурунга, хоорайның пассажир транспортунга халас чорурунга (таксиден аңгыда) хоорай чоогунуң аргыжылгазынга сезоннуг тарифтерин күштүг болуп турарында суг транспорту-биле чоруу өртөөнүн 50 хууу хемчээлдиг төлөвирге.

1.3. Агарткан хамаатыларга ай рубльди социал деткимчениң дараазында хемчеглерин эгидеринге: диш протезтерин халас белеткээринге болгаш септээринге (үнелиг металлдарның болгаш металлокерамиканың өртөөн төлээринин чарыгдалдарында аңгыда), эм-таң-биле хандырылганың 50 хуу чиигелдезинге, суг, ага хоорайлар аразының автомобиль транспортунга чылда бир катап чорурунун черинге болгаш дедир кээринге) өр 50 хууууна, хоорайның пассажир транспортунга (таксиден аңгыда) халас чорурунга, хоорай чоогунуң автомобиль боттандыраарының хемчээлин суг транспортунга (таксиден аңгыда) чорурунга, телефону халас тургуза чуртталга-коммунал ачы-дузаның төлөвиринин 50 хуу чиигелдезинге, чуртталга шөлүнүн төлөвиринин 50 хуу чиигелдезинге, төп одалгазы чок бажыңнарда чуртарларга одаар чүүл (хөмүр-даш) өртөөнүн 50 хуу чиигелдезинге, аш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле чиделиг хандырылгага.

1.4. Политиктиг репрессиялардан раан кижилерге айда 500 рубльди о деткимчениң дараазында хемчеглерин эгидеринге: эм-таң хандырылганың чиигелдезинге, хоорайның пассажир транспортунга (таксиден аңгыда) халас чорурунга, чуртталга-коммунал ачы-дузаның төлөвиринин 50 хуу чиигелдезинге, чуртталга шөлүнүн төлөвиринин 50 хуу чиигелдезинге, хоорай чоогунуң автомобиль боттандыраарының хемчээлин суг транспортунга (таксиден аңгыда) чорурунга, төпчүткен одалгазы бажыңнарда чурттап турарларга одаар чүүл (хөмүр-даш) өртөөнүн 50 хуу чиигелдезинге, аш-чем болгаш үлетпүр барааннары чиигелделиг хандырылгага.

1.5. Репрессияга таварышкан кижилер өг-бүлелеринин оларның-биле кады чуртар кижигүннеринге айда 230 рубль дараазында чиигелделерни эгидеринге боттандыраарының хемчээлин суг транспорту-биле чорурунун хуу чиигелдезинге.

2. Бо доктаал 2006 чылдың январь күштүг болуп кирер.

3. Бо доктаалды "Шын" болгаш "Тыва ская правда" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге келтир рольду Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының социал хөгжүлдө айтылганын талазы-биле эргелелин дагзыр.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. ООРЖАК.

АМЫДЫРАЛЧЕ ЧҮТКҮЛ

Республикада Бүгү-делегейниң инвалидтер хүнүн аварыштыр Тыва Республиканың Чазза декада чарлаанын илбир болгай бис. Ынчангаш кожууннарга база Кызыл оорайга республика болгаш хоорай чергелиг янзы-бүрү журажылгалар, концерттер, оюн-мөөрейлер болуп рткилээн.

Чазак инвалидтерже бо хире энгейни салып турда, бистин ада Караа четпестер ниитилени баштаар чериниң талазындан алидтер ортузунга кандыг ил чорудуп турарын республиканың янзы-бүрү булуңнарында тап турар карааның талазы-е инвалидтериниң база хөй-иниң кичээнгейин хаара тудай-иле ол ажилдарга элээн док-көрей.

Кижин амытан долгандыр турар дусту мага-бодунуң дузазы-е өөренип билип ап чоруур: дун, буттун, кештин, кулактын, дың, думчуктун база катарнын. А бүгү информацияның ык 90 хуузу кижини карактын ызы-биле ап турар. Ынчангаш ан кижин караандан асканда, хире берге байдалга таваржы-енин анаа улустар бичин үе-инде карактарны шийип алгаш, мучуга кылаштар болза, ын-караа көрбес кижиниң байда-ын бергезин билип каарлар. Бистин Тыва Республикада Ка-четпестер ниитилениниң баш-чери шак ындыг байдалдыг-лидтериниң хей-адын, сагыш-илин, амыдыралче чүткүлүн, и-ишке тура-соруун, оларның туразын болгаш уран чүүлге, тка база өөредилгеге сонуур-ин оттурар сорулга-биле чыл-эгезинден төнчүзүңге чедир ай реабилитация программа-ажылдап кылгаш, ону күүсе-аңчыл апарган. Чижээлээр-өөн чүк улусунуң ай санааш-ын езугаар Чаа чыл байырлалы-гааны, Ада-чурт камгалакчы-нын болгаш Бүгү-делегейниң-ээженнер хүнүн, дайынның-гаш тылдың хоочуннарының-елге хүнүн таварыштыр байыр-рери, Каткы-хөг хүнүн тават-ыр сонуургактар болгаш-үгбейлер мөөрейин, Уруглар-алалының хүнүн таварыштыр-и уруглар аразынга янзы-бүрү-нар болгаш мөөрейлер, Күш-тураның ажилдакчыларының-инге карааның талазы-биле-лидтериниң аразынга спорттун-ы хевирин чиик атлетикага база-ак инвалидтериниң аразынга-счи слеттун маргылдааларын,-делегейниң караа көрбес улус-хүнүн тураскааткан «Ак-гыш» деп темалыг кижээни,-делегейниң инвалидтер-инге тураскааткан республика-елиг янзы-бүрү реабилитация-ейлерин, бичин уругларга Чаа-дың утуннигин база улуг-а бал-маскарадты дээш, өс-аа хемчеглерни чыл санында-ирип турар.

Бистин ниитилелдин баштаар-иниң клувунда улустун аас-алынга үндезилеп тургустунган-көк хемнин кижилери» деп-кжор бөлүү доктаамал ажил-урар. Ол бөлүк чүгө Тывада-Сибирь болгаш чоокку чөөн-девискээринде база бүгү-ия чергелиг көрүлделерге бил-ир коллективтериниң бирээзи-ган. Моон бир тодаргай чижээ: Тиилелгениң 65 чыл оюнга-скааткан бүгү Россия черге-«Тиилелгениң салюду» деп-лдге шаңналдыг черже кир-Тиилелгениң тускай алдын-льдары-биле кижикчи бүрү-аңнаткан. Олар болза: Алдын-

Кыс Монгуш, Сержиңмаа Ховалыг, Омак Саин, Эмма Куулар-дыр. Бо уран чүүл коллективин барык 30 чыл дургузунда удуртуп келген Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының культу-разының алдарлыг ажилдакчызы композитор Анатолий Мижит-Доржуевич Монгуштуң кириген-үлүг-хуузу улуг. Оон аңгыда караа-четпестер ниитилениниң баштаар-чери чылдың-на Алтай крайның Бийск хоорайда караа четпестер ниитилениниң реабилитация төвүн-че 4-6 чедир аныяк инвалидтерни өөредип чортуп турар; күрүнениң Социал камгалам фондузунуң шу-гумун дамчыштыр Россияның Ка-раа четпестер ниитилениниң Кара-далай кыдында тускайлатынган «Солнечный берег», Москва обла-зында «Сосны», соңгу Кавказта «Машук» деп санаторийлеринче-карак шоозунуң талазы-биле ин-валидтери чылдың-на чоруп турар. Оон аңгыда федералдыг програм-ма езугаар реабилитацияның тех-никтиг херекселдерин, ол дээр-ге: ак даянгыштар, «Чугаалаар ном» деп дыңнаар аппараттар, көөрү-багай улустарга электронуг лула-лар, чугааланып турар тонометр-лер болгаш термометрлерни ИПР-езугаар инвалидтер чылдың-на-халаска ап турарлар.

Оон аңгыда бистин ниитиле-ливис Пенсия фондулары база МСЭ-биле сырый харылзаалыг-ажылдап турар. Бистин ниитилелге Күрүне Ду-мазының депутаты Лариса Шойгу-нун белекке берген караа көрбес-улустарга таарыштыр кылган чу-гааланып турар программалыг 3-компьютерде аныяктар өөренип-турарлар.

Эрткен чылын Москва хоорай-же ук ниитилелдин баштаар чери-ниң 2 специализи база 2 аныяк-кижи билин бедидип, өөренип кел-генер.

Үе чеже-даа берге болза Тыва-Республикада чаңгыс өөредилге-бүдүрүлгө чери Чазактын детки-мчези-биле дүжүп калбайн, чоннун-хереглел барааннарын ам-даа-бүдүрерин уламчылап турар. Ында-28 кижини күш-ажылга хаара-тут-тунган.

Эрткен чылын эрткен декадада-бистин ниитилелдин кижигүннери-ниң аразында республика чергелиг-көрүлделерни, мөөрейлерни де-кабрьның 3-4 хүннеринде клуву-вуска организастап эрттирдивис: уран чүүлге эң эки ыры ырлаа-рынга, шүлүк чугаалаарынга, ши-житкен көргүзүлгөргө, орус-тыва-кожамыктарга; Брайль системазы-биле бижип номчурунга; ак даян-гыштын дузазы-биле тускай-маршрутту эртеринге; бажың ажи-лын бот-башкарнып кылырынга-база шыдыраа, шашкиге спортчу-маргылдаалар болган. Бо чылгы-хемчеглерге элээн хөй кожуун-нарын, чижээлээр: Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыин-Хемчик, Ак-Довурак, Улуг-Хем, Чеди-Хөл, Тес-Хем, Каа-Хем болгаш Эрзин-ден карак шоозунуң талазы-биле-инвалидтери активчи киришкенер.

Ол эрткен уран чүлдүн көр-гүлдезинге: Маадыр Лакпа (Хову-Аксы), Эмма Куулар (Кызыл), Ынаалай Оттук (Эрзин), Доңгак-Мерген, Тажыма Мөңге (Улуг-Хем), Анисья Куулар (Каа-Хем), Салчак

Шолбан (Ак-Довурак), Бюрбю-Ирина, Залуцкая Евдокия (Кы-зыл), Доңгак Чодураа, Сат Рената, Сара Иргит, Монгуш Зинаида (УПП)-дээш, оон-даа өскелер шылга-рааннар. Брайль системазынга-Николай Золотухин эң дүрген ном-чаан болгаш частырыг чок бижээн. Компьютерге Кулаков Вадим шыл-гараан. Даянгыш дузазы-биле-кылаштарынга Хеймер-оол Доң-гак (Мөңгүн-Тайга) мурнап келген. А бажың ажилынга бот-башкар-нырынга Долчаа Антонида (Ак-Довурак) тиилээн.

Дараазында хүн ол-ла Караа-четпестер ниитилениниң клувунга-шыдыраага болгаш шашкиге эр-херээжен улус аразынга маргыл-дааны Тыва Республиканың күш-культура болгаш спорт агентилели-организастап эрттиргеш, шаңнал-дыг черлер алганнар өртектег-белектерни тывысканнар. Шыды-раага бирги черини Сарыг-оол Мөң-ге (Кызыл), ийиги черини Монгуш-Хүреш-оол (Улуг-Хем), үшкү чер-ни Каң-оол Хүргүл-оол (Бай-Тай-га) тус-тузунда алгаш, медальдар-биле шаңнатканнар. А шашкиге-бирги черини Галина Монгуш (УПП), ийиги черини Биликпоо Оюн, үшкү-черини Лена Хомушку (УПП) алгаш, медальдар-биле шаңнатканнар.

Тыва Республиканың Спорт-болгаш күш-культура агентилели-болгаш хоорайның спорт департа-ментизиниң инвалидтер аразынга-спортту сайзырадырынга кылып-чорудуп турар ажилдары чонга-көскү. Чаңгыс чижек: бо чайын-ав-густ айда республиканың карак-шоозунуң талазы-биле инвалид-териниң аразынга спортчу 3 ду-гаар чайгы спартакиаданы болгаш-турисчи слетту база чылдың-на-декабрь айда эрттирип турар-спортчу маргылдаалар инвалид-терни массалыг спортче хаара-тударынга улуг идигни берип турар.

Декабрьның 2-ниң хүнүнде-Тыва Республиканың Күш-ажыл-болгаш социал политика талазы-биле яамызының организастап-эрттиргени республиканың бүгү-инвалидтериниң хол-биле кылган-чогаадыкчы ажилдарының делгел-гези болуп эрткен. Аңаа янзы-бүрү-кожууннардан болгаш реабилита-ция төптеринден, кырганнар ба-жыңындан база хөй-ниити инва-лидтер организациязындан дыка-көвей кижини киришкен. А бистин-ниитилелден 9 кижини киришкеш, оларның үжү янзы-бүрү өртектег-барааннар-биле шаңнатканнар. Олар — Кызылдан Эмма Куулар, Хаян-Хүрбе Бюрбю база Хеймер-оол Доңгак Мөңгүн-Тайгадан.

Бо-ла эртип турар бүгү-ле реа-билитация хемчеглерниң акшалан-дырышкыны Тыва Республиканың-Күш-ажыл болгаш социал политика-яамызындан инвалидтерге Чазак-тын тускай ажилдап кылган дет-кимче программасындан, Тыва-Республиканың Күш-культура бол-гаш спорт агентилелинден, Кызыл-хоорайның бюджетинден, Кызыл-хоорайда Караа четпестер ниити-лениниң бүдүрүлгө чери база янзы-бүрү биче сеткилдиг деткикчилер-нин дузазы-биле эрттирип турар-бис.

Ынчангаш республиканың Ка-раа четпестер ниитилениниң баш-таар чери болгаш база оон кежи-гүннери албан организация черле-ринге болгаш деткикчилерге улу-биле өөрүп четтиргенин илередип-тур.

А.Б.ХЕРТЕК,
Республиканың караа четпес-тер ниитилениниң баштаар-чериниң даргазы.

"ШЫННЫҢ" ПОЧТАЗЫНДАН

ЧОНУНГА ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Байланмаа Бүдүнгүрөвна Кара-Сал — Мөңгүн-Тайга кожуунуң Мөген-Бүрөн сумузуңуң Кызыл-Хая суурунда чурттап-ажылдап чоруур.

Бичизинден-не ол чугаа-до-мактыг, сонугалдыг, кижизиг-өзүп келген. Ол 10 харлыг турда-ла, ада-иезинден адырлып, угба-честелериниң аразынга өзүп-келген.

Бодунуң өскөн-төрөөн суу-рунда эге класс башкызы бооп, 21-чыл ажылдап, чаш ажы-төлдү-үжүк-бижикке өөредип чоруур, сумуда хүндүткелдиг башкы. Хөй-ниити ажилдарында идепкейлиг-киржип турар, Мөген-Бүрөн суму-зунуң тус чер хуралының депутады.

Кандыг-даа байырлалдар, хуралдарга чонга ажыктыг сүмени

берип, куда-дойларны бо-ла баш-карып эрттирип келген. Үнү тускай-аянныг, чечен-мерген, херек бол-за, ол чүүлге хамаарыштыр чараш-аянныг шүлүктөрүн-даа чогаадыр. Школага, сумуга болган мөөрей-лерниң киржикчилери башкының-чогаадып берген шүлүктөрү-биле-бо-ла боттарын тода таныштырып-үнүп кээрлер.

Улус-чонунга үлегерлиг, ки-чээнгейлиг башкыны чаңгыс чер-чурттуглары хүндүлээр.

Башкының кады ажылдап-чоруур эштери.

ТУРАСКААЛ ДУГАЙЫНДА БОДАЛЫМ

Тыва улус «Төгүзүн билбес кижини, дөңгүр көк бугага дөмей» дижири болгай. Кончуг-ла ханы уткалыг сөстөр.

Декабрь 20-ниң хүнүнде «Вес-ти-Тыва» каналдың кижээки үндү-рүлгезинге тыва чоннун хөгжүлд-езинге улуг идигни берген мерген, оккур угаанныг баштыңчывыс, чоргааралывыс Буян-Бадыргының-тураскаалын ам-на тургузар дээ-нин сеткилимден амырап хүлээп-алдым. Ынчалза-даа музейниң-мурнуу чүгүнде ам бо хүнде туруп-турар көрүштүг, чараш «Чаажык-тырыкчы» («Укротитель») деп ту-раскаалдың орнунга ону салыр деп-турарында ишти-хөңнүмден чөл-шээрежип шыдаас болдум. «Чаа-жыктырыкчы» дээрже кончуг тура-сорукут, ажылчын, кижээ, эрес-дидим тыва эрнин окур-хевирин-сиилбип каан ханы уткалыг ажыл. Сарлык кырында турар ол аныяк-тыва эрнин шырайын кижини топтап-көрүп турарга чоргааранчыг-даа. Езулуг-ла эрнин эреси деп чүве ол-шырайда көстүп турар. Уруглар, ылаңгыя оол уруглар кижизидил-гезинге кончуг эки салдарлыг ажыл-деп санап, үнелеп чоруур кижини-мен. А ол сарлык бугазының-сүрлүүн, күштүүн, чаражын! Бо хо-вар амытанның Тывавыстың төвү-Кызыл хоорайывыстың сүлдө-демдээ болганы база таварылга-эвес-ле болгай.

«Чаажыктырыкчы» деп турас-каалдың автору Хеймер-оол Доң-гак бир интервьюзунга ажылының-утказын тайылбырлап тура, оон-кол утказы — чурттуң ээзи ажил-чын тыва эрнин алгап, оон амы-дыралга, хосталгага чүткүлдүүн

көргүспүшаан, чоннун төөгүзүнүн-шыгжамыры болган улуг өргээ-висти (музейни) камгалап турар-күштү ажылымда илереткен мен-дээнин телевизордан дыңнаан мен.

Мээң билирим, ук ажыл Москва-хоорайга кылдынган. Ону 2003 чыл-да бистин чаңгыс чер-чурттууус-Сергей Күжүгетович Шойгунуң-улуг деткимчези-биле ОБЯ-ның-«Ил-76» деп чүк самоледунга-Абакан хоорайга эккээрже, оон-улаштыр Хакасияның Онза байдал-дар чериниң ийи «КамАЗ» маши-наларында Тываже келген ажыл.

А Даа кожуунуң нояны чораан-Буян-Бадыргының тураскаалын-салыр черини белеткеп каанын каш-чыл бурунгаар бодум көргөн мен. Ол амгы «Ноян» ресторанның-баарында ийи орук белдириңде. Ында Буян-Бадыргының тураскаа-лын тургузар чер дээш, тускай-черни цементилеп тургузуп каан-турган чүве.

Хүндүлүг тыва чонум, кысказы-биле мээң саналым мындыг: «Чаа-жыктырыкчы» деп тураскаал тур-ган черинге чонну өөртүп турзун, тыва эрнин сүлдезин, хей-адын-ам-даа улам бедитсин деп күзээр-дир мен. А Буян-Бадыргының-тураскаалы ылап-ла музей чанынга-турзун дээр чүве болза, ында хос-черлер бар-ла болгай. Ону черле-ханы анализтеп өөренип көөр-болза эки ышкаш-тыр.

Очур-оол ООРЖАК,
Тыва Республиканың алдар-лыг ажилдакчызы.

АЧЫ-БУЯННЫГ КСАНГО

КСАНГО компаниязының-онзагай продукциязы — ХАНГО-сокут ажылгаанындан кадыкшы-лынга экижишкенин ап турарын-бо-ла дыңнап болур. Оон-кырындан немей компания ачы-буянын база кылып эгелээн. Компанияның дистрибьютору, невропатолог эмчи Маргарита-Балчирнин эгелээшкени-биле-арнында кемниг уругларга ке-зишкени кылдырары-биле мате-

риалдыг дузаламчыны КСАНГО-компанияның «Хүлүмзүрүг дээш-кезишкени» деп ачы-буян орга-низациязын дамчыштыр Тыва-ның чурттакчы чону ап турар. Чоокта чаа бистин чаңгыс чер-чурттууус, уран чүүл колледжи-зиниң сургуулу Чочан Солун-оол-шак ындыг кезишкенин Улан-Удэ хоорайга чедишкенин эрткеш, чанып келген.

Бистин корр.

2011 чылдың 01.18-те болган №5-КР/10 аукцион түңнелдеринин дугайында отчет

Арга-арыгның өзүмнерин садып алырының-садарының керээлерин чарар эргени садар талазы-биле №5 кр/10 аукционга чагыглар хүлээп алганының 2010 чылдың январь 14-те протоколунга үндезилээш база арга-арыг участоктарын арендаарының керээзин чарар эргени азы арга-арыгның өзүмнерин садып алырының-садарының керээлерин чарар эргени садар талазы-биле арга-арыг аукционнарын эрттиренин Тыва Республиканың Арга-арыг күркемунун

2010 чылдың декабрь 16-да №384 дужаалы-биле бадылааны чурумунга дүүштүр аукцион эгелегиче чедир 7 бижимел чагыг кирген, олардан 6 чагыгны күштүг деп хүлээп көргөн. Садыглажырын күзүн аукцион киржикчилеринден оларның долаа түнүн төлээнин бадыткап турар документиленни алган, ону аукционга киржиринин чагыгларын хүлээп алганының 2011 чылдың январь 14-те протоколунда айыткан.

А/ч №	Турар чери		Кварталдың/тускайлаан шөлдүн №	Ыяштың хемчээли (куб)		Породазы	Шөлү (га)	Аук-н ед-ның эге өрттээ	Долааның түнү (рубль-биле)
	Лесничество	Лесничествонун участогу		Шупту	Ооң иш-тинде тудуг ыяжы				
1.	Тожу	Тоора-Хем	15/14	338	-	Л	4,5	1081,6	108,16
2.	Тожу	Тоора-Хем	2/11;12;14;18;20	1798	560	Л	32,5	71963,98	7196,39
3.	Тожу	Тоора-Хем	48/10	158	-	Л	3,7	516,6	51,6
4.	Тожу	Тоора-Хем	10/27	564	242	Л	7,2	29451,96	2945,19
5.	Балгазын	Кызыл-Арыг	215/5;8;216/1;7;8;13;14;19	54	551	Л	70,5	64645,83	6464,58
6.	Таңды	Хову-Аксы	192/4	200	152	Л	2,0	17455	1745,5
7.	Шагаан-Арыг	Арыг-Үзүү	75/6	193,6	165,2	Л	3,0	25723,48	25723,48
		Шупту:	-	3835,6	1670,2	-	123,4	210838,45	21083,72

Аукционну болбаан деп санаан, чүге дээрге чагыглар кирир хуусаа төнгүжеге чедир аукцион единицаның бурзунге хамаарыштыр чүгел чагыс чагыг кирген.

Аукционнуң организакчызы-биле (ТР-ниң Арга-арыг күркему-биле) арга-арыг өзүмнерин садып алырының-садарының керээзин аукцион единицаның эге өрттээ-биле он хонуктун дургузунда чарарын аукционнуң дараазында киржикчилеринге саналдаан: хуу сайгарлыкчы Валерий Викторович Парчевский;

«Амырлан» көдээ ажил-агый кооператив; «Балгазынның тускайжыттыг арга-арыг ажил-агый албан чери» автономнуг албан чери; «Шинткел күүселдезинин федералдыг албанының ТР-де эргеле-линин №4 эдип чазар колониязы» федералдыг бюджет албан чери;

«Тожунун тускайжыттыг арга-арыг ажил-агый албан чери» автономнуг албан чери.

АКШАНЫ КЫМ АП ТУРГАНЫЛ?

Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның экономиктиг кем-херекке удур демисел талазы-биле эргеле-линин болгаш Барыын-Хемчик кожунунун ишти херектер килдизинин ажилдакчылары Барыын-Хемчик кожунунун Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө муниципалдыг эргеледиг ийи ажилдакчызы ажилдавайн турар иелерге чагыс удаа бээр дузаландан 627 муң 200 рубльди оорлап, боттарына шингээди турганы илерзэн.

Ажилдавайн турар иелерге уруг төртүтүнгени дээш чагыс удаа бээр дузаланды акшаның төлөвиринге көрдүнген акша-хө-реңгени боттарына шингээдири-биле ийи херэзжен баш удур ка-

жар планни тургузуп алгаш турганы истелге үезинде илерзэн. Олар ажилдавайн турар иелерге акша-хөреңгени аңгылап бээр-биле меге чагыгларны тургускаш, Тыва Республика талазы-биле регионалдыг социал камгаладылга фондузунун килдизинче чорудуптарга, олар кожунунун социал хөгжүлдө эргелелинин агар санынче айыткан чагыглар езугаар акша-хөреңгени шилчидип турган. Кем-херек үлгедикчилери меге хол үжүү болгаш өске кижилер аттары тудуп тургаш, агар санче кирген акшаны боттары ап турган.

Шак ынчаар бузурукчулар 2006 чылдың июндан 2007 чылдың сентябрь айга чедир ниитизи-биле 627

муң 200 ажыг рубльди Социал камгаладылга фондузундан оор езу-биле алган бооп турар. 2009 чылдың декабрь айда РФ-тин Тыва Республика талазы-биле регионалдыг социал камгаладылга фондузунун килдизинин төлээзи акша дугадалының дугайында билдиришкени кириген. Шак ынчаар оптуг ол херэзженнерин чорудуп турган кара ажылы билдинип үнүп келген.

Барыын-Хемчик кожунун судунун үндүргөн шийтири-биле кем-херек үлгедикчилерин 3 чыл 6 айга хосталгазын казып шийткен болгаш оларны 5 муң рубльге торгаан.

Алдын МОНГУШ,
Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның парламента албаны.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожунун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкараар килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы **Артем Базыр-Сатович Ондардан** Сүт-Хөл кожунун Кызыл-Тайга сумузунун девискээринде Үзүк деп черде көдээ ажил-агый ажилгалдыг черлерден ниити шөлү 695132,0 дөрбелчин метр черни одар шөлүнге 49 (дөртөн тос) чыл дургузунда арендага бээрин дилзэн билдиришкени киргенин сонугалдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкени дараазында адреске хүлээп ап турар: 668150, Тыва Республика, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, б.16, Сүт-Хөл кожунун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкараар килдизи.

Бай-Тайга кожунун Төлээлекчилер хуралы, кожунун чагыргазы база Кызыл-Даг сумузунун Төлээлекчилер хуралы, «Кызыл-Даг» КААК-тын хоочун малчыны «Шыл-гараңгай күш-ажыл дээш» медалдыг эдилекчизи

Каң-оол Салчакович НОРБУНУ

үр эвес аараан соонда, 70 харлап чорааш мөчээни-биле холбаштыр ооң өөнүн ишти Зинаида Шөмбүл-овна Норбуга, ажи-төлүнге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

Төрүттүнген хүндер-биле!

Январь айда бистиң угбавыс **Анна Дары-Сукууларның** төртүтүнген хүнү. Ол бүгү назы башкылап ажилдап чоруур, база хөй-хөй шаңналд эдилекчизи, ажилына төлөптиг башкы. Бист думаларына чөлөңгүш бооп, арга-сүмезин кадып, д чоруур эргим угбавыска быжыг кадыкшылды, аас чедишкенин күзеп ор бис.

Думалары: Алексей, Рада, А Саида, Олег, Маргарита

Чадаана хоорайның «Мастер» ажилдап чоруур эжим **Айлаң Хөөкү МОНГУШКА** юбилейин таварыш чедирбишаан, аас-кежикти, кадыкшы ижинге чедишкенин күзедим. Ажил-ишке кызымаккай, Аажы-чаңы топтуг, оожум Чаңгысклассчы эжимге Чайыннанчак чедишкенин күзедим **Кызылда эжи Любовь Алекс**

Бистиң эргим, ынак ачавыс **Дегут Монгушевич ДЕМЧИК** январь 20-де 65 харлаар. Ачавыс «Найрал» совхозка инженер-механиктер, МТМ эргелекчилеп, хөй чылдарда шаңнал-макталдыг ажилдааш, амгы үеде Чаа-Хөл кожунун архив эргелекчилеп, 16 чыл дургузунда ажилдап чоруур.

Ачавыс 3 кыстың, 2 оолдун, 6 уйунунун ынак ачазы, кырган-ачазы, чонунга хүндүт-келдиг, ажилына бердинген, «алдын» холдуг, шүлүкчү, шыдыраачы, турист. Ол ававыстың ынак эжи, чөлөңгүш бүзүрели. Ынчангаш ачавыска дараазында од бараалгадып тур бис:

Хүндүткелдиг ачавыска
Хүнүн-даа бол, мөгеер бис.
Аажы-чаңы чазык-чаагай
Ачавысты магадаар бис.
Үш кысты, ийи оолду
Эртем-билиг чедирип каан
Эргим, ынак ачавысты
Үнелээр бис, хүндүлээр бис.
«Алдын» холдуг ишчи болгаш
Алдар-ады алгыг, делгем.
Шыдыраалаар, туристээр-даа,
Шүлүкчү-даа, чогаалчы-даа.

Делегейде сеңээ де
Кижичерле тыппас
Ам-даа бистиң ара
Чүс-чүс чылды чурт
Сеткиливис ханызы
Күзеп тур бис, ынак
Каң дег кадык чору
Ажылыңа чедишк
Ажи-төлүң, уйнукта
Күзеп тур бис, эрги
Өөн ажи-төлү, уй

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТ

Бистиң эргим ачавыс, кырган-ачавыс, хөй санныг тө идегелдиг даайы, акызы, думазы, чуржааттарының ын чонунга дузааргак, кады чурттаан эжинин быжыг чөлөңгү Кара-Чыраа сумузунун депутаты **Эрес-оол Хедий-оолович** сөөлгү орунче үдежи, биске таварышкан аар кажыды үлежи, берге үевисте моральдыг болгаш материалдыг дуза-көргүскен Тыва Республиканың Дээди Хуралының депу Хүлерович Ондарга, Сүт-Хөл кожунун баштыңы, Төл хуралының даргазы Экер-оол Борбак-оолович Монгушка, депутаттарына, Сүт-Хөл кожунун чагыргазына, дарга Александрович Монгушка, «Чаңгыс демниг Россия» па салбырына, Кара-Чыраа ортумак школарының коллектив Тайга, Суг-Аксы школаларының башкыларына, Кара-Ч чагыргазына, «Айдыс» столоваяның ажилдакчыларына, э чаңгысклассчыларына, өөреникчилеринге, уругларының чаңгларына, чаңгыскурсчуларына, кады кожаларывыска, чонув чооктан келген дөргүл-төрелдеривиске, кудаларывыска четти илередип, черге чедир мөгейдивис.

Өөнүн ишти Светлана Сапы уруглары, уй

Ада-иезинин ынак оглу, эжинин чөлөңгүш, чаптанчыг ог ачазы, кады төрээнеринин ынак думазы, акызы, х төрелдеринин ынак чээни, думазы, каттыраңнаан биче төрөлзек, чөлөңгүш болуп чораан оглуус **Артыш Ал АГБААННЫ** сөөлгү орунче үдежи, берге үеде моральды материалдыг дузаны чедирген Тожудан, Кызылдан, Шагаан Бай-Тайгадан, Чаа-Хөлден, Ак-Туругдан келген төрелдерив Хемниң Хайыракадан келген кудаларывыска, Улуг-Хемниң системаларының болгаш Булуң-Терек суму школарының коллек Чаа-Хөл кожун, Булуң-Терек суму чагыргаларына, э чаңгысклассчыларына, бистиң эш-өөрүвүске, чаңгысклассчыл чонувуска четтиргенивисти илереттивис.

Ада-иези, чоок к

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор **С.С.МОНГУШ**

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел. факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: нитиел-политиктиг килдиз—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8470. Чагыг 6. Номери парламента дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

НАЦИОНАЛЬНАЯ
БЛЕЖИТЕЛ
РЕСПУ
ИМ. А.

ШЫН

№ 7
(17969)

2011 чылдың
январь 22,
суббота

Садар өртээ
6 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нийтиел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Эки медээ

ЧУРАГАЙЛЫГ ТЕЛЕВИДЕНИЕЖЕ ТЫВА ШИЛЧИП ТУРАР

Тываның Улуг-Хем кожуунда Шагаан-Арыг хоорайы болгаш чеди сумузу республикада чуратайлыг телевидениелиг черлер апарган.

Хайыракан дааның чоогунда ускан дамчыдылга станциязын кылган соонда чуратайлыг иг-херекселдерни салган, оонда чурттакчылар телевидение-8, радионун 3 каналдарын, дыннаар апарганнар. Боге чуратайлыг телевидениени зырадыр талазы-биле федердыг программа езугаар Россияның бүгү девискээрин шывар уjurлуг чаартылга-дыр. ыгаар чоогунун девискээринге, оларның аразында Тывага иайны хамыкты мурнай ажыгга кирер кылдыр көрген. Ол станцияга Тываның Башы Шолбан Кара-оол январь 20-барып, сонуга танышкан. сияның телевидение болгаш дамчыдылга четкизиниң Тыва иайлының удуртукчузу Александр Еньшин Тывага 62 радиовидение дамчыдар станциялар унар төлөвилелди күүседип, рының дугайында Чазак Даринга таныштырган. Баштайгы амгы үеде туттунган, оларның н электри хандырылганынче кан. Шагаан-Арыгның станциязы ылзаа, информастыг техно-

логия болгаш массалыг коммуникация талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелинден бүрүктеттирген дугайында херечилелди алган. Кызылда теле-суургань көскүзү-биле чаартып кылып, ол ам-даа 50 метр узаар. Даштыгаа кылып технологтуг ажилдарны агаар-бойдус чылып кээрге эгелээр.

Чугула чүүл бо ажил кедизинде барып республиканың бүгү девискээринге мультиплекстин каналдарына регион көргүзүлериң хүлээп ал эгелээр арганы тургузар. «Эрге-чагырганың кол сорулгалдарының бирээзи — республиканың бүгү чурттакчыларына медээлерни алырынга бир дең арганы чуратайлыг дамчыдылга дузалаар — деп, Чазак Даргазы чугалаан. — Регионун медээлерлиг болгаш долу медээлерин хевирлеп кириери биске база чугула болуп турар. Амгы үеде ыракта, чедери берге черлерде чурттакчылар, республиканың өске девискээрлеринге бодаарга, долу медээлер албайн турар. Бо дээрге чүгле медээлер алырының айтырыы эвес, бо дээрге чогулчалыг социал байдалдың айтырыы-дыр».

Александр Еньшиниң чугаа-зы-биле алырга, ырак-узак болгаш тайга-даскыл-даа болза, федералдыг төлөвилелди барык бир дугаар шынгаздып ап турар чер Тыва болур. Ылаңгыя хая-даштыг черде ажилдап турар специалистерге дыка берге болуп турар. Шагаан-арыгжыларның хүлээп ап турары мультиплекс сес каналдың алдызын эки хүлээп ап турар. Ол

дээрже Россия-1, Россия-2 (спорт), Россия-Культура, НТВ, «Петербург-бешки канал», Вести-24. Бирги каналды, а чаштарның «Карусель» каналын хүлээп алыры амдызында нарын болуп турар.

Ол хөй телеканалдарның аразындан Шагаан-Арыгга сураглыг

башкы Вячеслав Мареев дүн-хүн чок көргүзөр медээлер каналын шилип алган. Чазак Даргазының белекке бергени чуратайлыг чаа телевизорун Мареевтер ол каналга кожарын дилээннер.

Дина ОЮН.

В.ШАЙФУЛИННИҢ тырттырган чуруу.

(Чуратайлыг телевидение дугайында 11-ги арындан номчуп, билип алыр силер).

Айлаң МОНГУШ

Хүннүң чугула айтырыы

КЫШТАГЛААШКЫННЫҢ ЭРТИП ТУРАРЫ

• Интервью •

Көдээ ишчилерниң эң-не берге үези бо — кыш. Ону хүр ажып, малдың бажын чидириг чокка амгалап алыр дээш ажил-иш ажил-агыйларда, малчын коданнарда хайымныг деп болур. Оон дугайында Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының мал ажылы болгаш ксаажыдылга талазы-биле килдистиң начальниги Кадир-оол Байыр-оолович Чула-биле кыска чугаа-ы бистиң корреспондентивис чоруткан.

— Бо чылын кыштаглаашкын-эртип турарын көдээ ажил-талазы-биле специалистер дыг деп санап турарыл, Кадир-оол Байыр-оолович?

— Республиканың көдээ ажил-ының специалистери кыштаг-кынның канчаар эртип тура-доктаамал хайгааралга бол-ыналдага алыры-биле малчын-нарже үнүүшкүннерни хүн-не организастан, ниити бай-ы неделя санында түңнөп-ын бир дугаарында демдег-каайн. Чылдың эге хонукта-а, тодаргайлаарга, январьның байырлал хүннеринде респуб-лың, чүгле Тере-Хөл биле Тожу-уннарындан аңгыда, барык-кожууннарже яамының ысалгалыг ажилдакчылары-күннерни кылып, малчыннар-

ның амыдырал-чуртталгазы-биле танышкан.

Бо хүннерниң көргүзүү-биле алгаш көөрге, өңчүнүң хамаарыл-газы чокка, көдээ ажил-агыйыга хамааржыр 2580 малчын турла-ларда көдээниң ишчилери кыштаг-лаашкынны эртип турар. Мал мал-дап чоруур кижиге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле, 1010 чуртталга бажынын, 152 чунар-бажыны тудуп, септеп-селээн. Шээр малдың 1841 кажазын болгаш бода мал тудар 517 черни тудуп белеткээн. Оларның аразында бода малдың 39, шээр малдың 383 база 3 сүт-бараан фермазы көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринге хамааржыр.

Мал чеминиң талазы-биле алгаш көөр болза, эрткен чылын сизен кезилдезиниң кампаниязынга бүгү

чон идепкейлиг киришкенин билер силер. Ниитизи-биле 191,5 муң тонна сизен, 11,7 муң тонна саван, 4798 тонна хоолулуг чем, 11,6 муң тонна мал чиир тараа (ону мал чеминче таарыштыр болбаазыра-дырга 104, 6 муң тонна) белеткет-тинген турган. Январь 1-ниң бай-далы-биле алгаш көөрге, сизенниң 17,5, саваның 40, сенажың 36,40, мал чиир тарааның 49,6 хуузу мал чеминге ажылгаан. Амдызында кыштагларда мал чемин четчир. База ол ышкаш «Дус-Даг» КУБ бодунуң ажилын катап эгелээни-биле малга дус-биле байдал эки-жээн, 525 тонна дусту малчын коданнарда чедирген.

— Ноябрь айда Эрзин, Тес-Хем кожууннарже сургакчылап чорааш, малчыннарның чурттап турар байдалы-биле чоок таны-жып көөр аргалыг болган кижинен. Ол кожууннарда хар кылын, байдал берге деп билер мен. Ол талазы-биле чүнү чугаалап болур силер?

— Ийе, ол талазы-биле бай-далды яамының ажилдакчылары-даа, чазак-чагырга-даа кончуг эки билер. Чүгле ол ийи кожуунда эвес, Өвүр, Мөңгүн-Тайга база Улуг-Хем кожууннарда база хар бо чылын дыка хөй дүшкен болгаш, харның кылыны 30 см-ден өрү. Оон

кырындан, хар чаган соонда-ла хат хадып турганындан, чамдык малчын коданнарже, одарларже оруктар муңгашталган турган. Бо хүннерде ол чидиг айтырыгны шийтпирлээн — үстүрер трактор болгаш далбый-биле орук аштаар ажилдарга малчыннар-даа, көдээ ишчилер-даа, орукчулар-даа идеп-кейлиг ажылдаанын демдегледип каайн. Ындыг болзажок, хөртүк-телдир хадып каапкан хар адаан-дан малдың оттаары бергедээн, Мөңгүн-Тайганың болгаш Эрзиниң Качыкта малдың буттары тастап эгелээн. Ынчангаш Мөңгүн-Тайга-ның сарлыкчылары хары эвээш черлерже малын көжүргөн.

— Бо чылын хар эвээш дүш-кен, харын-даа чок деп болур кожууннар база бар болгай, Кадир-оол Байыр-оолович?

— Ийе, шын, бойдустуң шак ындыг «аажылаашкынның» тава-рышкан кожууннарда Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл база Чөөн-Хемчик хамааржыр. Бо кожууннарның малчыннары хар чок болганындан, бирги черде суг айтыры-биле бергедежип турар. Барыын-Хемчик кожуунуң суму чагыргалары, ажил-агый удуртук-чулары малды суг-биле үзүктел чок хандыраар дээш суг сөөртүр ийи автомашина биле 4 суг дос-

каарларын ажылгап турар. А Чөөн-Хемчикте суг сөөртүр 1 авто-машина, 2 кудук, Бай-Тайгада 1 авто-машина, 1 доскаар, 2 кудук, Сүт-Хөлде 3 доскаар, 3 кудук док-таамал ажылгалда.

— Ийи-үш хонук бурунгаар Мөңгүн-Тайга чораан ажилчын бөлүүңер келген сураглыг болду...

— Ийе, көдээ ажил-агый сайы-дының бирги оралакчызы С.К. Он-дар баштаан специалистер ында байдалды көргөш, дарый кылып хемчеглерни чорудары-биле ажил-агыйжы сургакчылаашкын-биле ол кожуунга чорааш келген. Чоокта чаа Тыва Республиканың Чазаның Мөңгүн-Тайга кожуунуң «Мөгөн-Бүрөн» КУБ-тун малчыннарынга эптиг болуру-биле деткимчеге берген чүге-даа тура дүшпес, күчүлүг «Урал» машиназы бүрүн күчүзү-биле малчыннарның ажил-лалында дээрзин демдегледип кел-дилер. База ол ышкаш Өвүр ко-жуунуң «Чалааты» муниципалдыг унитарлыг ажил-агыйындан 100 тонна сизен-ширбиилди, Танды кожуундан 23 тонна мал чиир та-рааны сөөртүп алырын организас-таар талазы-биле сүмени берген.

— А ажил-ишчи, эрес-кежээ, шыдамыкай мөңгүн-тайгажылар кышка чанныр хире эвес эрестиг ажилдап турарын онзаалап дем-деглээш, республиканың бүгү көдээ ишчилеринге кыштаглааш-кын хүр-менди ажарын күзеп, Шагаа байырлалын өөрүшкү-маңнайлыг, ажил-ишчи тура-со-руктуг, чедишкыннерлиг уткуп алырын йөрээди.